

Nr 8

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till allmän tjänstepliktslag, m. m., dels ock i ämnet väckt motion.

Genom en den 23 januari 1959 dagtecknad proposition, nr 38, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande

1) Förslag

till

Allmän tjänstepliktslag

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser

1 §.

Kommer riket i krig, skola bestämmelserna i 4, 5, 8 och 9 §§ träda i tillämpning. Då kriget upphört, förordnar Konungen senast före avslutandet av den riksdagssession, som börjar näst efter krigets slut, att bestämmelserna icke vidare skola tillämpas; dock att vad nu sagts ej skall gälla, i den mån bestämmelserna alltjämt skola äga tillämpning på grund av förordnande enligt andra eller tredje stycket.

Vid krigsfara, vari riket befinner sig, äger Konungen förordna, att bestämmelserna i nämnda paragrafer eller i en eller flera av dem skola tillämpas. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagen för dess prövning av frågan, huruvida förordnandet skall bestå. Blir förordnandet icke inom två månader från det underställningen skett av riksdagen gillat, är detsamma förfallet. Upphör krigsfaran, skall meddelat förordnande av Konungen upphävas senast före nästkommande riksdagssessions avslutande.

I andra fall än som avses i första och andra styckena äger Konungen, där så påkallas av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter, med riksdagens sam-

1 — Bihang till riksdagens protokoll 1959. 9 saml. 2 avd. Nr 8

tycke förordna att vad i 4 och 5 §§ eller endera av dem stadgas skall under viss tid, högst ett år varje gång, äga tillämpning.

2 §.

Förordnande jämlikt 4, 5, 8 eller 9 § må meddelas för att tillgodose ändamål av synnerlig vikt för det allmänna, såsom folkförsörjningen eller samfärdseln eller krigsmaktens eller civilförsvarets utrustning, underhåll eller anläggnings- och reparationsarbeten. Sådant förordnande må dock ej gälla vapentjänst vid krigsmakten.

Om tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av medicinalpersonal vid krig och andra utomordentliga förhållanden gäller vad därom är särskilt stadgat. För tillgodoseende av sådant behov må förordnande jämlikt 8 eller 9 § denna lag ej meddelas.

3 §.

Det åligger arbetsmarknadsstyrelsen att närmast under Konungen för riket i dess helhet handhava tillämpningen av denna lag och med stöd därav meddelade föreskrifter.

Under arbetsmarknadsstyrelsens ledning skall inom varje län länsarbetsnämnden och i Stockholms stad arbetsnämnden handhava tillämpningen av lagen och nyssnämnda föreskrifter. Vad nedan i lagen sägs om länsarbetsnämnd skall avse jämväl arbetsnämnden.

Kristidsnämnd eller annan kommunal myndighet, åt vilken uppdragits att fullgöra kristidsnämnds uppgifter. åligger att inom sitt verksamhetsområde lämna arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnd biträde.

Arbetsförmedlingstvång m. m.

4 §.

Konungen äger i den omfattning som prövas erforderlig förordna om förbud mot annan arbetsförmedling än den offentliga samt om inskränkning i rätten att utöva sådan arbetsförmedling vartill tillstånd meddelats med stöd av lagen den 18 april 1935 med vissa bestämmelser om arbetsförmedling.

Utan hinder av förordnande som nu sagts må arbetsmarknadsstyrelsen medgiva, att annan arbetsförmedling än den offentliga må tills vidare utövas i samverkan med denna på villkor som styrelsen föreskriver.

5 §.

Konungen äger, för att visst behov av arbetskraft skall kunna tillgodoses före annat sådant, i erforderlig omfattning förordna om förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av organ för den offentliga arbetsförmedlingen eller eljest med dess medgivande (*arbetsförmedlingstvång*). I anslutning till förordnande om arbetsförmedlingstvång

skall angivas det behov av arbetskraft, åt vilket företräde skall lämnas (*företrädesbestämmelse*).

Så länge det företrädesberättigade behovet icke är fyllt, må arbetsförmedlingsorgan ej lämna arbetssökande, som är lämpad för arbetet i fråga, anvisning eller medgivande att taga annat arbete inom verksamhet för vilken arbetsförmedlingstvång gäller.

Länsarbetsnämnd må, på särskilda skäl, medgiva undantag från företrädesbestämmelses tillämpning.

6 §.

Har avtal om anställning träffats i strid mot förordnande om arbetsförmedlingstvång och kan anställningen icke godkännas med hänsyn till gällande företrädesbestämmelse, är arbetstagaren skyldig att efter föreläggande från länsarbetsnämnden frånträda anställningen.

7 §.

Vad i 5 och 6 §§ stadgas gäller ej

- a) där anställningen är av endast tillfällig natur;
- b) där ej arbetstagaren fyllt eller under kalenderåret fyller sexton år eller där han före kalenderårets början fyllt sjuttio år; eller
- c) där parterna i anställningsförhållandet äro makar eller där ena parten eller hans make är den andra partens avkomling eller adoptiv-, styv- eller fosterbarn eller dess avkomling eller ock syskon, halvsyskon, adoptiv- eller fostersyskon.

Tjänsteplikt

8 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det såsom tjänsteplikt arbetstagare från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter föreläggande av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd ej lämna sin anställning utan särskilt medgivande därtill eller eljest nedlägga arbetet (*tjänsteförlängning*).

9 §.

I den mån Konungen därom förordnar åligger det envar från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sjuttio år, att efter föreläggande av arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd antaga och utföra sådant arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (*allmän tjänsteplikt*).

10 §.

Förordnande enligt 8 eller 9 § må avse envar som är bosatt eller stadigvarande vistas i riket.

11 §.

Den som på grund av värnplikt eller civilförsvarsplikt tages i anspråk för tjänstgöring vid krigsmakten är undantagen från tjänsteplikt, så ock civilförsvarspliktig under tid då tjänstgöring i civilförsvaret utgör hinder för tjänstepliktens fullgörande.

Den som är anställd hos staten eller vid polisväsendet må endast i den omfattning Konungen föreskriver åläggas allmän tjänsteplikt.

Beträffande den som eljest är anställd hos kommun, landstingskommun eller hos annan, vars verksamhet har betydelse för ändamål som i 2 § sägs, äger arbetsmarknadsstyrelsen i särskilt fall eller allmänt föreskriva att sådan person ej må åläggas allmän tjänsteplikt.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, må arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt.

Arbetsvillkor vid fullgörande av tjänsteplikt

12 §.

Rörande tjänstepliktigs lönevillkor och arbetsvillkor i övrigt vid fullgörande av tjänsteplikt skall, där ej annat följer av vad nedan sägs, gälla vad som enligt allmän författning, reglemente, avtal eller sedvänja gäller för frivilligt åtaget arbete av motsvarande slag.

13 §.

Den som fullgör tjänsteplikt må ej utan medgivande av arbetsgivaren eller länsarbetsnämnden frånträda sin anställning eller eljest nedlägga arbetet. Mot den tjänstepliktiges vilja må anställningen eller arbetet upphöra endast med länsarbetsnämndens medgivande. Nämnden äger föreskriva senare tidpunkt för anställnings upphörande än som må föranledas av den tjänstepliktige tillkommande uppsägningstid.

Där arbetsgivare inställer arbetet helt eller delvis eller eljest underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör, äger den tjänstepliktige, i den mån länsarbetsnämnden ej annat föreskriver, likväl rätt till lön och andra förmåner efter vad eljest skulle hava gällt.

Fråga som länsarbetsnämnd äger avgöra jämlikt första stycket må ej prövas av domstol.

14 §.

Beträffande villkoren för sådant arbete, som fullgöres enligt förordnande om tjänsteplikt och är av beskaffenhet att villkoren därför regelmässigt bestämmas i ett av Konungen med stöd av riksdagens beslut utfärdat reglemente, skall, därest villkoren ej på angivet sätt reglerats, gälla vad Konungen därom förordnar. Villkoren böra, där särskilda förhållanden ej föranleda

annat, i huvudsak utformas enligt bestämmelser, som eljest gälla för arbete av sådant slag.

15 §.

I andra fall än i 14 § sägs skall *lönenämnd för tjänsteplikt* bestämma villkoren för arbete, som fullgöres enligt förordnande om tjänsteplikt, i den mån villkoren icke regleras genom kollektivavtal, som är bindande för arbetsgivaren och den tjänstepliktige i fråga om sådant arbete, eller genom avtal därom mellan arbetsgivaren och den tjänstepliktige eller genom ett i anslutning till träffad överenskommelse utfärdat reglemente. Därvid bör nämnden, i den mån särskilda förhållanden ej föranleda annat, i huvudsak följa villkor, som i betydande utsträckning tillämpas på arbetsplatsen eller eljest inom verksamheten.

För tid, då villkoren ej regleras genom sådant avtal eller reglemente som nyss sagts och intill dess beslut meddelats av lönenämnd för tjänsteplikt, äger arbetsgivaren bestämma villkoren; dock är arbetsgivaren, om beslutet innebär större förmåner för den tjänstepliktige, skyldig att i efterhand utgiva vad som med tillämpning av beslutet ytterligare belöper på samma tid.

I övrigt skall om beslutets giltighetstid gälla vad detsamma därom innehåller.

16 §.

För hela riket skall finnas en lönenämnd för tjänsteplikt, såvida Konungen ej förordnar att särskilda sådana nämnder skola finnas för olika verksamhetsgrenar eller delar av riket.

Lönenämnd för tjänsteplikt skall bestå av ordförande samt ledamöter och suppleanter till det antal Konungen finner erforderligt, samtliga utsedda av Konungen. Av ledamöterna och suppleanterna utses en eller flera bland personer, föreslagna av organisationer som företräda arbetsgivare inom nämndens verksamhetsområde, samt en eller flera bland personer, föreslagna av organisationer som företräda olika grupper av arbetstagare inom området.

I lönenämnds handläggning av ärende enligt 15 § skola, i den ordning Konungen föreskriver, utom ordföranden eller ersättare för denne deltaga sex ledamöter eller suppleanter, därav två arbetsgivarrepresentanter och två arbetstagarrepresentanter, eller ock, då Konungen för viss lönenämnd därom förordnat, två ledamöter eller suppleanter, därav en arbetsgivarrepresentant och en arbetstagarrepresentant.

17 §.

Lönenämnd för tjänsteplikt må endast på framställning av part upptaga ärende som i 15 § sägs. Förening av arbetsgivare ävensom fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare må vid lönenämnd väcka och utföra talan för medlem av föreningen.

Därest ärendet handlägges med arbetsgivare eller förening av arbetsgivare såsom part å ena sidan samt med fackförening eller annan liknande förening av arbetstagare såsom part å andra sidan, skall beslut av lönenämnden i ärendet anses innefatta sådant kollektivavtal mellan parterna, varom sägs i lagen om kollektivavtal. Tvist om tolkning eller tillämpning av beslut, som nu sagts, skall med iakttagande av vad i 13 § sista stycket stadgas handläggas av arbetsdomstolen.

Vad i andra stycket stadgas gäller ej beslut om arbetsvillkor i fall där villkoren eljest skulle hava bestämts genom reglemente.

18 §.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, äger Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd beträffande grupp av tjänstepliktiga fastställa likformiga arbetsvillkor. För sådant fall skall vad eljest i denna lag stadgas om villkorens bestämmande icke gälla.

19 §.

Tjänstepliktig, som icke utfått förfallen löneförmån för fullgjord tjänsteplikt, äger mot fordringens överlåtelse å statsverket av statsmedel utfå ersättning för dylik ogulden förmån. Ersättning må dock, där ej skäl till undantag föreligga, icke utgå för lönefordran, som förfallit till betalning mer än tre månader innan ansökan om ersättning göres.

Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen meddelar föreskrifter om förmåner av statsmedel vid resa eller flyttning från den tjänstepliktiges bosättnings- eller vistelseort till ort, där tjänsteplikt skall fullgöras, samt om motsvarande förmåner vid arbetets upphörande.

Angående bidrag i anledning av att tjänsteplikts fullgörande för den tjänstepliktige medför minskad inkomst eller ökade levnadskostnader skall gälla vad därom särskilt stadgas.

Särskilda bestämmelser

20 §.

Konungen äger föreskriva skyldighet dels för arbetsgivare att lämna upplysning om förhållanden av betydelse för tillämpningen av denna lag, dels ock för envar, som enligt densamma kan komma att bli tjänstepliktig, att lämna sådan upplysning ävensom att för sådant ändamål efter kallelse personligen inställa sig hos arbetsförmedlingsorgan inom vars verksamhetsområde han vistas.

21 §.

Konungen äger förordna om sådan tillsyn över arbetsplats som må förordnas av att tjänsteplikt där fullgöres. För sådan tillsyn skall vad i 50, 51 och 68 §§ arbetarskyddslagen stadgas i tillämpliga delar gälla.

22 §.

Där någon genom fullgörande av tjänsteplikt hindras att utföra åtaget arbete eller efter föreläggande enligt 6 § frånträder anställning, må det icke åberopas mot honom som grund för skadestånd eller eljest.

Angående förbud för arbetsgivare att med anledning av fullgörande av tjänsteplikt skilja arbetstagare från anställning ävensom angående rätt för arbetstagare att ej av sådan anledning behöva vidkännas minskning i de med anställningen förenade förmånerna i vidare mån än som följer av uppehållet i arbetet skall gälla vad som i sådant hänseende stadgas med avseende å värnpliktstjänstgöring.

23 §.

Upphör tjänsteplikt att gälla under det att tjänstepliktig utför arbete som förelagts enligt denna lag, skall i den mån parterna ej överenskomma annat anses som om avtal om fortsatt arbete träffats mellan dem. Härför skola tillämpas de villkor, som gällde för arbetet vid tjänstepliktens upphörande, dock med iakttagande av vad nedan i denna paragraf sägs.

Sker uppsägning i anslutning till tjänstepliktens upphörande, skall angående uppsägningstid iakttagas vad Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, arbetsmarknadsstyrelsen därom föreskriver. Har sådan uppsägning skett skall vad i 13 § andra stycket stadgas äga motsvarande tillämpning.

I fall då enligt första stycket avtal om fortsatt arbete skall anses föreligga, må i den mån så finnes skäligt arbetstagaren av statsmedel erhålla sådan ersättning och sådana förmåner som enligt 19 § må utgå till tjänstepliktig.

24 §.

Med dagsböter straffes

a) den som bryter mot förbud eller föreskrift enligt 4 § eller 5 § första stycket första punkten,

b) arbetstagare, som icke inom utsatt tid efterkommer föreläggande enligt 6 §,

c) tjänstepliktig, som icke inom utsatt tid efterkommer behörig myndighets föreläggande att taga arbete eller eljest olovligen uteblir från arbetet eller nedlägger detsamma eller på annat sätt i väsentlig grad brister i fullgörandet av tjänsteplikten,

d) den som vid fullgörande av upplysningsskyldighet, som föreskrivits med stöd av 20 §, lämnar medvetet oriktig uppgift, samt

e) den som icke fullgör upplysnings- eller inställelseskyldighet, som föreskrivits med stöd av 20 §.

Är brott, som ovan vid a)—d) sägs, med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som grovt, skall till fängelse i högst sex månader eller dagsböter, lägst trettio, dömas.

Brott, som avses i denna paragraf, må ej åtalas av allmän åklagare utan att länsarbetsnämnd anmält det till åtal.

25 §.

För genomförande av beslut enligt denna lag äger länsarbetsnämnd er- hålla handräckning av polismyndighet.

26 §.

Över länsarbetsnämnds beslut enligt denna lag må klagan föras hos ar- betsmarknadsstyrelsen.

Över arbetsmarknadsstyrelsens beslut enligt denna lag må klagan föras hos Konungen.

Beslut av länsarbetsnämnd eller arbetsmarknadsstyrelsen skall gå i verk- ställighet utan hinder av förd klagan, där ej annat föreskrives i beslutet eller av den myndighet hos vilken klagan föres.

Över beslut av lönenämnd för tjänsteplikt må klagan ej föras.

27 §.

De ytterligare föreskrifter som erfordras för tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, av arbets- marknadsstyrelsen.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen bestämmer.

2) Förslag

till

**Lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920
(nr 245) om medling i arbetstvister**

Härigenom förordnas, att 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 om medling i arbetstvister¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

*(Gällande lydelse)**(Föreslagen lydelse)***3 §.**

Har inom förlikningsmans verksamhetsområde uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydelse, bör förlikningsmannen genom personligt besök å den plats, där tvisten utbrutit, eller på annat sätt träda i förbindelse med de tvistande, göra sig noga underrättad om, vari tvisten består, hemställa till de tvistande att i avbidan på tvistens lösning icke vidtaga, vidhålla eller utvidga arbetsinställelse, kalla de tvistande att, själva eller genom utsedda ombud, å bestämd tid och plats sammankomma till förhandling med varandra inför förlikningsmannen samt söka att under dessa förhandlingar, vilka anordnas på sätt lämpligast synes, åvägabringa tvistens lösning.

Har inom förlikningsmans verksamhetsområde uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydelse, bör förlikningsmannen genom personligt besök å den plats, där tvisten utbrutit, eller på annat sätt träda i förbindelse med de tvistande, göra sig noga underrättad om, vari tvisten består, hemställa till de tvistande att i avbidan på tvistens lösning icke vidtaga, vidhålla eller utvidga arbetsinställelse, kalla de tvistande att, själva eller genom utsedda ombud, å bestämd tid och plats sammankomma till förhandling med varandra inför förlikningsmannen samt söka att under dessa förhandlingar, vilka anordnas på sätt lämpligast synes, åvägabringa tvistens lösning. *Oaktat arbetstvist av större betydelse icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse, skall under tid då förordnande om tjänsteplikt må meddelas vad nu sagts i tillämpliga delar gälla för verksamhet, vars behov av arbetskraft må*

¹ Senaste lydelse av 3 §, se SFS 1931:202.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

tillgodoses genom sådant förordnande.

Även om — — — — — berörda arbetarna.

9 §.

Vad i 3 § är stadgat avser icke arbetstvist, som uppstått inom näringsgren, industriell anläggning eller arbetsföretag, där särskild förhandlings-, förliknings- eller skiljenämnd är upprättad, med mindre de tvistande å ömse sidor påkalla förlikningsmannens mellankomst eller förhållandena göra sannolikt, att den särskilda nämnden icke varder för tvistens biläggande anlita, eller ock förhandling inför sådan nämnd i stadgad ordning ägt rum, utan att uppgörelse vunnits.

Ej heller äga stadgandena i berörda paragraf tillämpning i fråga om tvist, som hänskjutits till sådan skiljenämnd eller skiljedomare i arbetstvister, varom i lag är särskilt stadgat.

Vad i 3 § är stadgat avser icke arbetstvist, som uppstått inom näringsgren, industriell anläggning eller arbetsföretag, där särskild förhandlings-, förliknings- eller skiljenämnd är upprättad, med mindre de tvistande å ömse sidor påkalla förlikningsmannens mellankomst eller förhållandena göra sannolikt, att den särskilda nämnden icke varder för tvistens biläggande anlita, eller ock förhandling inför sådan nämnd i stadgad ordning ägt rum, utan att uppgörelse vunnits; dock skall 3 § vara tillämplig utan hinder av att lönenämnd för tjänsteplikt enligt allmänna tjänstepliktslagen inrättats.

Stadgandena i berörda paragraf äga ej tillämpning i fråga om tvist, som hänskjutits till sådan skiljenämnd eller skiljedomare i arbetstvister, varom i lag är särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft den dag Konungen bestämmer.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehått den inom andra kammaren i anledning av propositionen väckta motionen nr 470 av herr *Senander m. fl.*, vari hemställts, »att riksdagen måtte avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 38 med förslag till allmän tjänstepliktslag och i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om nytt förslag av sådant innehåll, att rörelsefriheten för löntagarnas organisationer bibehålles oförändrad».

Beträffande de skäl, som anförts för de genom propositionen framlagda lagförslagen, ävensom i fråga om de skäl, som motionärerna åberopat till stöd för sin hemställan, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till propositionen och motionen.

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen innehåller förslag till lagstiftning med syfte att i första hand under krig och krigsfara möjliggöra åtgärder på arbetsmarknaden, vilka kan finnas nödvändiga för att tillgodose behov av arbetskraft för ändamål av synnerlig vikt för det allmänna. Lagstiftningen — kallad allmän tjänstepliktslag — har i likhet med motsvarande lagstiftning 1939 utformats som en fullmaktslag, som anger en ram beträffande arten och innehållet i de förordnanden Kungl. Maj:t får meddela med stöd av lagen.

Bland de åtgärder som skall kunna vidtagas enligt de i lagen givna fullmakterna märks främst förordnanden om tjänsteplikt, dvs. skyldighet att utföra ålagt arbete. Förslaget innefattar två former av tjänsteplikt, nämligen tjänsteförlängning — skyldighet att utföra arbete i den anställning man innehar — och allmän tjänsteplikt — skyldighet att antaga och utföra ålagt arbete. Förordnande om tjänsteplikt får endast meddelas vid krig eller krigsfara. I sistnämnda fall skall Kungl. Maj:ts förordnande om tillämpning av fullmaktsstadgandet dock inom en månad underställas riksdagens prövning och det kräver riksdagens godkännande för sitt bestånd.

Där eljest så påkallas av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter, äger Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke förordna att fullmaktsbestämmelser om vissa åtgärder på arbetsförmedlingens område — däremot ej om förordnande om tjänsteplikt — skall under viss tid, högst ett år varje gång, äga tillämpning.

Tillämpningen av lagen skall under Kungl. Maj:t omhänderhas av arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna.

Arbetsvillkoren vid fullgörande av tjänsteplikt skall i princip bestämmas på samma sätt som gäller för frivilligt åtaget arbete. Därest parterna ej skulle enas om villkoren, skall dessa emellertid i allmänhet bestämmas av särskild lönenämnd för tjänsteplikt.

Inledning

Under andra världskriget och tiden däromkring gällde i vårt land en omfattande beredskapslagstiftning, som beredde möjligheter till statligt ingripande på vitt skilda områden av samhällslivet. Sålunda tillkom i början av kriget bl. a. två lagar, medförande möjlighet för statsmakterna att tillgodose uppkomna arbetskraftsbehov, nämligen lagen den 8 december 1939 om tjänsteplikt för medicinalpersonal samt lagen den 30 december 1939 om tjänsteplikt. Den förra lagen hade karaktär av ett provisorium och upphörde att gälla med utgången av juni månad 1940. Den senare gällde ursprungligen t. o. m. den 31 mars 1941 men förlängdes sedermera år för år till utgången av år 1947.

Under det senaste årtiondet har ett antal nya lagar av beredskapsnatur, vilka ersatt äldre sådana, antagits av riksdagen. Jämväl frågan om en ny allmän tjänstepliktslag har vid olika tillfällen uppmärksamrats. Sålunda avgav arbetsmarknadsstyrelsen år 1949 till chefen för socialdepartementet en promemoria med förslag till ny lagstiftning om tjänsteplikt. År 1951 anmälde styrelsen till departementschefen att enligt styrelsens åsikt en tjänstepliktslag borde finnas antagen redan i fredstid, varjämte styrelsen föreslog vissa ändringar i sitt tidigare avgivna förslag. Förslaget remissbehandlades och remissinstanserna var i stort sett ense om att en beredskapslagstiftning om tjänsteplikt snarast borde komma till stånd. Rörande lagstiftningens utformning rådde emellertid på vissa punkter delade meningar.

Någon ny lagstiftning angående tjänsteplikt har emellertid ej tillkommit annat än på ett begränsat område, nämligen i fråga om medicinalpersonal, för vilken bestämmelser om tjänsteplikt upptagits i krigssjukvårdslagen den 27 november 1953.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades den 12 oktober 1956 generaldirektören G. Y. Samuelsson såsom utredningsman att utreda frågan om lagstiftning angående allmän tjänsteplikt och framlägga förslag till sådan lagstiftning samt den 11 december 1956 såsom experter att biträda vid utredningsarbetet kaptenen vid generalstabskåren K.-E. Holm, direktören i Svenska arbetsgivareföreningen G. Lindström, länsarbetsdirektören i Kopparbergs län Å. J. A. Lundin, förste sekreteraren i Tjänstemännens centralorganisation O. Nordenskiöld, byrådirektören hos riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap S. E. V. Palmi samt Landsorganisationens i Sverige jurist, advokaten A. Sölvén.

Till fullgörande av sitt uppdrag har utredningsmannen den 28 april 1958 avgivit ett betänkande (SOU 1958: 16) med förslag till allmän tjänstepliktslag m. m. Experterna har i ett vid betänkandet fogat yttrande förklarat att de i princip och i huvudsak ansluter sig till de framlagda förslagen med tillhörande motiv.

Över utredningsmannens förslag har efter remiss yttranden avgivits av statskontoret, socialstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen (med bifogande av yttranden från samtliga länsarbetsnämnder), medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd, civilförsvarsstyrelsen, generalpoststyrelsen, telestyrelsen, järnvägsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, domänstyrelsen, veterinärstyrelsen, statens jordbruksnämnd, kommerskollegium (med bifogande av yttranden från ett antal handelskamrar), sjöfartsstyrelsen, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, statens handelslicensnämnd, statens lönenämnd, statens avtalsnämnd, överbefälhavaren, försvarets förvaltningsdirektion, arbetsdomstolens ordförande (såvitt angår bestämmande av arbetsvillkor vid tjänsteplikt), överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Södermanlands, Jönköpings, Kronobergs, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands samt Västerbottens län, 1953 års civilförvarsutredning, Svenska arbetsgivareföreningen, Sveriges industriförbund, Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, Landsorganisationen i Sverige, Tjänstemännens centralorganisation, Sveriges akademikers centralorganisation och Statstjänstemännens riksförbund. Yttranden har bilagts av länsstyrelsen i Kronobergs län från förste provinssiäläkaren i länet och av länsstyrelsen i Malmöhus län från civilförvarscheferna i Malmö och Hälsingborg. Därjämte har i en på uppdrag av ordföranden i kommittén för sjöfartens beredskapsfrågor avgiven promemoria framförts synpunkter på utredningsmannens förslag.

Framställningen i propositionen angående grunderna för lagstiftningen om tjänsteplikt innefattar i sitt första huvudavsnitt en redogörelse för gällande lagstiftning om tjänsteplikt, i sitt andra huvudavsnitt — rubricerat »allmänna grunder för ny lagstiftning om tjänsteplikt m. m.» — en redogörelse för utredningsmannens förslag och remissyttrandena samt för föredragandens, statsrådet af Geijerstams, egen inställning, allt i de mera betydelsefulla delarna. Det tredje och sista huvudavsnittet utgör specialmotivering till de särskilda stadgandena dels i förslaget till allmän tjänstepliktslag, dels i förslaget till ändringar i 1920 års lag om medling i arbetstvister.

Den följande framställningen kommer i huvudsak att begränsas till dels redogörelsen för gällande lagstiftning om tjänsteplikt, dels redogörelsen för föredragande statsrådets egen inställning till de mera betydelsefulla frågorna.

I övrigt får utskottet hänvisa till propositionen.

Gällande lagstiftning om tjänsteplikt

Såsom tidigare framhållits är i fråga om medicinalpersonal beredskapslagstiftning om tjänsteplikt genomförd. Bestämmelserna härom har upptagits i *lagen den 27 november 1953* (nr 688; ändr. 281/1954) *om hälso- och sjukvård vid krig och andra utomordentliga förhållanden (krigssjukvårdslag)*.

Nämnda lag har tillkommit efter ett av särskild utredningsman avgivet förslag (SOU 1952:22). Departementsförslaget återfinns i propositionen nr 222 till 1953 års riksdag. Lagen är till sin utformning ganska knapphändig och innehåller allenast de grundbestämmelser som ansetts erforderliga för den allmänt civila hälso- och sjukvårdens omställning till krigsorganisation samt i anslutning därtill vissa huvudregler rörande bl. a. militär direktivrätt och tjänsteplikt för medicinalpersonal. Med allmänt civil hälso- och sjukvård avses den hälso- och sjukvårdande verksamhet som bedrivs av annan än krigsmakten eller civilförsvaret. Lagen skall enligt sin lydelse träda i kraft den dag Kungl. Maj:t förordnar. Genom *kungörelse den 17 juni 1955* (nr 441) har Kungl. Maj:t förordnat om lagens ikraftträdande den 1 augusti 1955. Lagen är av permanent natur.

Om tjänsteplikt innehåller lagen i huvudsak följande.

Då riket kommer i krig, inträder automatiskt — alltså utan särskilt förordnande av Kungl. Maj:t — tjänsteplikt för medicinalpersonal. Bestämmelsen härom återfinns i 8 §, enligt vilken vid krig skyldighet föreligger för den som äger yrkeserfarenhet beträffande hälso- och sjukvård eller eljest är verksam inom sådan vård och icke före löpande kalenderårs början fyllt 70 år att efter anvisning av myndighet, som bestämmes av Kungl. Maj:t, fullgöra sådan tjänst inom hälso- och sjukvården som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medger. Den som fullgör militärtjänst är dock undantagen från dylik tjänsteplikt.

Tjänsteplikt har emellertid föreskrivits ej blott för krigsförhållanden. Jämlikt 9 §, jämförd med 3 § 2 mom., äger nämligen Kungl. Maj:t, om riket befinner sig i krigsfara eller det påkallas av andra utomordentliga förhållanden, förordna om den tjänsteplikt för medicinalpersonal som finns erforderlig. Sådant förordnande skall, vid äventyr att det eljest förfaller, inom en månad underställas riksdagens prövning. Därest förordnandet icke gillats av riksdagen inom två månader från det underställningen skett, skall detsamma vara förfallet.

Enligt 10 § meddelar Kungl. Maj:t föreskrifter angående dels omfattningen av begreppet medicinalpersonal, dels registrering av sådan personal, dels fördelning av personalen till tjänstgöring och dels ersättning åt den som fullgör tjänsteplikt av ifrågakvarande slag.

Om straff för underlåtenhet att fullgöra ålagd tjänsteplikt stadgas i 11 §. Den som underlåter att fullgöra skyldighet, som ålagts honom med stöd av

8 eller 9 §, straffes med dagsböter, eller, där omständigheterna är synnerligen försvårande, med fängelse i högst sex månader.

Kungl. Maj:t äger jämlikt 12 § meddela de ytterligare föreskrifter som erfordras för lagens tillämpning.

Krigssjukvårdskungörelsen den 17 juni 1955 (nr 442; ändr. 662/1957) innehåller bl. a. bestämmelser om krigsorganisationen av den allmänt civila hälso- och sjukvården. Den centrala ledningen av denna vård skall under Kungl. Maj:t utövas av medicinalstyrelsen. Inom varje län skall länsstyrelsen leda verksamheten. Civilbefälhavare skall inom varje civilområde följa länsstyrelsernas verksamhet och tillse att denna samordnas mellan de till civilområdet hörande länen. Vidare lämnas i kungörelsen bestämmelser om samverkan mellan olika ledningsorgan, om den slutna och den öppna vården samt om militär direktivrätt. — Beträffande det civila området ges bestämmelser om olika beredskapsgrader samt om planläggningen för krigsorganisationen.

Rörande de tre första av de i krigssjukvårdslagens 10 § angivna hänseendena innehåller kungörelsen närmare föreskrifter. Sålunda lämnas en detaljerad uppräknig av de personkategorier som hänförs till medicinalpersonal. Anmärkas bör att till dylik personal ej räknas transport-, ekonomi-, kontors- och annan sådan personal, som erfordras för hälso- och sjukvårdens verksamhet. — Registrering av medicinalpersonal skall verkställas av medicinalstyrelsen i den omfattning styrelsen prövar erforderligt utöver den registrering som enligt särskilda bestämmelser för viss personal verkställs av annan myndighet. Viss uppgiftsskyldighet åligger därvid medicinalpersonalen. — Efter avvägning av behovet av medicinalpersonal inom det civila området resp. krigsmakten och civilförsvaret skall medicinalstyrelsen och försvarets sjukvårdsstyrelse i samråd besluta angående disponerandet av tillgänglig personal. Medicinalpersonal, som fördelats för krigsplacering vid krigsmakten, krigsplaceras och inkallas till tjänstgöring enligt för krigsmakten gällande bestämmelser. Medicinalstyrelsen skall i den omfattning styrelsen finner erforderligt krigsplacera den medicinalpersonal som disponeras för tjänstgöring inom det civila området, därvid såvitt möjligt skall tillgodoses civilförsvarets behov av att tillfälligt kunna taga i anspråk medicinalpersonal. Beslut om krigsplacering skall meddelas den krigsplacerade. Inkallelse till tjänstgöring sker i princip genom krigstjänstgöringsorder från medicinalstyrelsen.

Beträffande ersättning och andra förmåner till medicinalpersonal vid fullgörande av tjänsteplikt hänvisar krigssjukvårdskungörelsen till vad därom är särskilt stadgat. Några bestämmelser i dessa hänseenden har ännu ej utfärdats.

Föredragande statsrådet

Föredragande statsrådet har anfört:

»I vårt land gäller som en allmänt vedertagen grundsats att rätten att bestämma om arbetskraftens fördelning och användning under normala förhållanden icke skall tillkomma statsmakterna utan om möjligt utövas av arbetsmarknadsparterna själva. Bakgrunden härtill och till att förhållandena på arbetsmarknadens område över huvud taget i princip anses böra regleras genom frivilliga överenskommelser är uppenbarligen framförallt det allvarliga ingrepp i den enskildes rättssfär som en tvångsmässigt genomförd ordning här kan innebära. Det sagda gäller emellertid icke i alla lägen. För det fall att riket kommer i krig eller i liknande utomordentliga situationer torde andra synpunkter göra sig gällande. Särskilda behov av arbetskraft kommer då otvivelaktigt att uppstå. Genom inkallelser till krigsmakten undandrages produktionen arbetskraft, som måste ersättas av annan för att framställningen av nödvändiga förnödenheter skall kunna fortgå. En omläggning av näringslivet i viss utsträckning torde vidare bli erforderlig, innebärande att arbetskraft från mindre viktiga produktionsgrenar överflyttas till sådana som är av större betydelse för landets produktion av nödvändighetsvaror. Behov av överflyttning av verksamhet med därtill hörande arbetskraft från hotade landsdelar till andra torde också komma att uppstå. Även i andra avseenden kommer arbetsmarknadsförhållandena otvivelaktigt att påverkas av ett dylikt läge. En allmän anpassning efter den nya situationen kommer att bli nödvändig. Såsom utredningsmannen anfört kan visserligen genom en geografisk eller näringsmässig omflyttning av arbetskraft och genom övriga självverkande krafter inom näringslivet arbetskraftsbehoven till viss del tillgodoses på frivillig väg jämväl i krissituationer. Behovet av en snabb och planmässig inriktning av stora delar av samhällslivet gör emellertid att statsmakterna måste ha möjlighet att i dylika lägen fördela tillgänglig arbetskraft efter de krav, som det totala försvaret kan ställa. Den moderna krigföringen med dess utnyttjande av massförstörelsemedel kan också komma att framtvinga omfattande utrymningsåtgärder, som ytterligare accentuerar angelägenheten av att arbetskraften kan effektivt disponeras.

I detta sammanhang bör också erinras om att på andra närliggande områden av samhällslivet redan lagfästs möjlighet till statliga ingripanden under krisförhållanden. Jag tänker då närmast på förfogande- och ransoneringslagstiftningen. — Slutligen må nämnas att i den situation som rådde i vårt land under andra världskriget ansågs en lagstiftning, som möjliggjorde ingripanden från det allmännas sida på arbetsmarknaden, alltså en lagstiftning om allmän tjänsteplikt, nödvändig. Den tillkom 1939 och fick i vissa delar en omfattande praktisk tillämpning.

Utredningsmannens uppfattning är att en lagstiftning som bereder möj-

lighet att i vissa lägen göra statliga ingripanden på arbetsmarknaden ej kan undvaras. De företrädare för arbetsgivareföreningen, landsorganisationen och TCO, vilka som experter biträtt vid utredningen, har i princip anslutit sig härtill liksom till utredningsmannens förslag i övrigt. Vidare har från remissinstansernas sida någon erinran ej anförts mot en dylik lagstiftning. Som framgår av den här förut lämnade redogörelsen har från åtskilliga håll betonats angelägenheten av att i beredskapssyfte bestämmelser av angivet slag utfärdas för att möjliggöra en effektiv planläggning av verksamheten under allvarliga förhållanden.

Jag vill också för min del förorda att en lagstiftning i ämnet nu kommer till stånd. Som i direktiven till utredningsmannen anförts är den samhällsliga krigsberedskapen på det ekonomiska försvarets område ej fullständig utan en lagstiftning avseende arbetskraften. Med hänsyn till vad jag nyss anfört om den för vårt samhällsliv naturliga ordningen att parterna på arbetsmarknaden om möjligt själva bör lösa problemen på området anser jag emellertid denna ordning böra frångås endast om tvingande skäl föreligger. Jag vill sålunda kraftigt understryka utredningsmannens uttalande att en lagstiftning i ämnet bör nyttjas endast då normala, frivilliga åtgärder ej visar sig tillräckliga.

En lagstiftning, som sålunda är avsedd att kunna tillämpas i krig och vissa andra allvarliga situationer, bör uppenbarligen ge möjlighet till snabba, omedelbara ingripanden och därför utformas som fullmaktslag, innefattande ramen för de åtgärder, som kan komma att befinnas erforderliga. Det av utredningsmannen avgivna förslaget, som uppfyller nämnda villkor, synes mig kunna läggas till grund för lagstiftningen i fråga.

Vad gäller *utformningen av de statliga ingripanden*, som sålunda skall kunna vidtagas i skärpta lägen, synes det mig till en början angeläget framhålla — med hänsyn till den grundläggande principen för ifrågavarande lagstiftning att ej medgiva större ingripanden än föreliggande situation absolut kräver — att möjlighet bör finnas att använda åtgärder av varierande stränghetsgrad. Det system som upptogs i 1939 års lag var uppbyggt just i avsikt att intrånget i den enskildes bestämmanderätt gjordes så lindrigt som det speciella fallet medgav. Erfarenheterna från nämnda lags tillämpning talar veterligen ej emot att en liknande utformning av de olika ingripandena kan tillämpas jämväl för den nya lagstiftningens del.

Jag finner mig alltså kunna biträda vad utredningsmannen i förevarande avseende förordat. I enlighet med det föreslagna systemet bör sålunda i första hand tillgripas regleringsåtgärder med avseende å arbetsförmedlingsverksamheten, vilka berör dem som söker arbete och innebär viss begränsning i urvalet. *Förbud mot drivande av enskild arbetsförmedling* — ett mera organisatoriskt betonat ingripande, som f. ö. endast indirekt berör de arbetssökande — torde komma att åtminstone i viss omfattning under-

lätta de tillämpande myndigheternas verksamhet genom att all förmedling koncentreras till den offentliga. Den befogenhet arbetsmarknadsstyrelsen har att i vissa fall indraga beviljat tillstånd till viss enskild förmedling torde ej helt ge möjlighet att uppnå den centralisering som kan visa sig önskvärd. Genom *företrädesbestämmelse* kan arbetssökande dirigeras i önskad riktning. I praktiken torde denna åtgärd komma att utformas så att visst behov av arbetskraft ges företrädare framför ett eller flera andra behov; det åligger därvid förmedlingsorganen att hänvisa arbetskraft, som söker sig till sistnämnda områden och som är lämpad för det prioriterade, till detta. Betonas bör att ingen genom denna form av ingripande kan formligt tvingas att antaga visst arbete. Sökanden kan vägra att antaga det erbjudna arbetet; avgörande torde reellt bli om han faktiskt genom arbetsförmedlingen måste skaffa sig ett nytt arbete för sitt uppehälle. För en effektiv tillämpning av företrädesbestämmelse erfordras att anställningsförhållandena på ett eller annat sätt kan kontrolleras. *Arbetsförmedlingstvång* — förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare med mindre den offentliga arbetsförmedlingen medverkat — synes utgöra ett lämpligt medel för denna kontroll. Med hänsyn till att förbudet för att vara verksamt kan behöva göras synnerligen omfattande, bör det, som utredningsmannen också betonat, ej utnyttjas vid andra tillfällen än då företrädesbestämmelse gäller och ej heller för annat ändamål än att möjliggöra kontroll av dylik bestämmelses genomförande.

Därest tillgänglig arbetskraft ej kan fördelas på önskat sätt genom åtgärder, som berör arbetsförmedlingsverksamheten, torde behöva tillgripas skyldighet att utföra visst arbete, dvs. *tjänsteplikt*. Förslaget omfattar två olika former av dylik skyldighet. Den i allmänhet för den enskilde mindre kännbara formen benämnes *tjänsteförlängning* — vilken benämning synes mig mera adekvat än den i 1939 års lag använda beteckningen tvångsförlängning — och innebär skyldighet, i enlighet med förordnande därom, för person som innehar en anställning att stanna kvar i denna och fortsätta att fullgöra arbete däri. Den andra formen — *allmän tjänsteplikt* — innebär skyldighet, likaledes i enlighet med vederbörligt förordnande, att antaga nytt arbete och fullgöra detta. Gemensamt för de båda formerna gäller alltså skyldigheten att utföra ålagt arbete; individuell eller kollektiv arbetsnedläggelse är således ej tillåten. Tjänsteförlängning torde komma i fråga allenast i anställningsförhållanden. Jämväl arbete, ålagt med allmän tjänsteplikt, torde i regel komma att utföras i ett dylikt förhållande. Emellertid synes det ej vara osannolikt att allmän tjänsteplikt kan behöva tillgripas för utförande av arbete under förhållanden som ej direkt kan kallas för anställning. Som utredningsmannen antytt kan möjligen i mera katastrofbetonade situationer uppstå behov för tillämpningsmyndighet att anlita tjänsteplikt för att få ett brådskande arbete omedelbart utfört. Även om för dylika fall civilförsvarsplikten torde utgöra den normala grunden

för ett ianspråktagande, kan nog ej helt uteslutas behov av möjlighet att anlita tjänsteplikt. Vad gäller de av riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap särskilt angivna exemplen med hantverkare synes hinder ej föreligga att tillämpa tjänsteplikt. Däremot torde det få anses strida mot det grundläggande i den allmänna tjänstepliktens natur — att *antaga* och *utföra* arbete — att ålägga enskild företagare att utföra arbete så att säga för egen räkning. Jordbrukare och andra företagare med egna fastigheter eller anläggningar kan däremot — till synes med samma verkan — komma att beröras av åtgärder enligt allmänna förfogandelagen. Beträffande slutligen lösandet av de av överståthållarämbetet berörda s. k. efteranfallsproblemen förefaller det uppenbart att tjänsteplikt skall kunna få tillgripas; i regel torde kommunerna härvid komma att stå som arbets- eller uppdragsgivare.

Bestämmandet av de *verksamhetsområden vilkas behov av arbetskraft skall kunna säkerställas* med stöd av ifrågavarande lagstiftning torde vara av avgörande betydelse för den inverkan på arbetsmarknadsförhållandena, som lagstiftningen kan komma att få. Stadgandena härom lär därför komma att utgöra en grundval för hela lagstiftningen. Det faller av sig självt att ingripanden av den art, varom här är fråga, ej får användas om ej det behov av arbetskraft som skall tillgodoses kan sägas vara av synnerlig vikt för det allmänna. Ej heller torde någon tvekan böra råda om att ianspråktagande med stöd av civil tjänsteplikt ej får förekomma för att tillgodose krigsmaktens behov av personal — däri inberäknad hemvärnspersonal — som har militära uppgifter i egentlig mening. Däremot bör tjänsteplikt kunna tillämpas beträffande uppgifter som utföres av civilanställda vid krigsmakten. Oavsett bestämmelserna i 1952 års lag om skyldighet för civilförsvarspliktig att tjänstgöra vid krigsmakten torde nämligen ianspråktagande med tjänsteplikt för dylika uppgifter i vissa fall bli erforderligt. Uppgifter som enligt civilförsvarslagen är avsedda att utföras med stöd av civilförsvarsplikt får anses normalt ligga utanför tjänstepliktens område, men som förut sagts bör tjänsteplikt undantagsvis kunna nyttjas härför.

De av utredningsmannen föreslagna bestämmelserna rörande de arbetskraftsbehov som skall kunna tillgodoses med hjälp av ifrågavarande lagstiftning, har utformats med hänsynstagande till här angivna principer och i stort sett godtagits vid remissbehandlingen av förslaget. Någon risk att uttrycket 'folkförsörjningen' skall föranleda missförstånd torde med hänsyn till det allmänna kravet att arbetskraftsbehovet skall vara av synnerlig vikt för det allmänna ej föreligga. På grund av det anförda finner jag mig kunna biträda förslaget i dessa hänseenden. Dock synes i förevarande lag — liksom skedde i 1939 års lag — höra direkt utsägas att förordnande enligt lagen ej får gälla vapentjänst vid krigsmakten.

Till frågan huruvida tjänsteplikt för medicinalpersonal skall regleras ge-

nom förevarande lagstiftning — och om de särskilda bestämmelserna härom i krigssjukvårdsförfattningarna således bör upphävas — återkommer jag i ett senare avsnitt av detta yttrande.

Vad gäller *räckvidden för ingripanden*, varav arbetskraft direkt beröres, erfordras vissa begränsningar. I stort sett kan jag ansluta mig till utredningsmannens förslag i detta hänseende.

Sålunda synes möjligheten att tillämpa arbetsförmedlingstvång och taga någon i anspråk för tjänsteplikt böra begränsas till åldrarna mellan 16 och 70 år. Man torde kunna utgå från att då det gäller de äldsta årsklasserna tillämpningen av tjänstepliktsbestämmelserna sker restriktivt. Å andra sidan förefaller det vara av stor betydelse på många områden att just den mera erfarna arbetskraften kan utnyttjas. Praktiska skäl synes därför motivera att åldersgränserna göres vida.

I linje med den genomgående principen att ej tillämpa åtgärd enligt lagen med mindre det är oundgängligen nödvändigt bör företrädesbestämelse och därmed sammanhängande arbetsförmedlingstvång ej gälla beträffande ett mera kortvarigt, tillfälligt anlitage av sådan arbetskraft som hantverkare och liknande. Förslaget förutsätter visserligen beträffande nämnda båda slag av ingripanden att fråga är om anställningar, men tvekan kan ofta råda, huruvida anlitage av t. ex. en hantverkare är att hänföra till anställning av arbetstagare eller ej. Ett direkt undantag för anställning av tillfällig natur torde medföra en säkrare garanti mot ej avsedd tillämpning av lagen. Att närmare precisera begreppet tillfällig, t. ex. genom att fastslå ett visst antal dagar för anställningens bestånd, torde emellertid svårligen låta sig göra; risk för missbruk synes då kunna uppstå. Vidare förefaller, med hänsyn till de speciella förhållanden, som i regel får anses utgöra bakgrunden till drivande av familjeföretag av olika slag, anställning hos nära släktingar eller andra anhöriga ej böra påverkas av nu ifrågavarande åtgärder.

Både svenska medborgare och andra personer synes i princip böra kunna tagas i anspråk för tjänsteplikt. En förutsättning bör dock vara att vederbörande är bosatt eller, om så ej är fallet, ändock stadigvarande vistas i Sverige. Beträffande icke svenska medborgare kan dock möjlighet att genom ömsesidiga överenskommelser med främmande land göra undantag från ifrågavarande skyldighet visa sig önskvärd. Någon uttrycklig reservation i förevarande lag rörande dylik eventuell begränsning av tillämpligheten synes emellertid ej erforderlig.

En ytterligare förutsättning för att någon skall kunna åläggas tjänsteplikt är att vederbörandes hälsa och kroppskrafter tillåter arbetets utförande. Nämnda krav bör gälla beträffande all slags tjänsteplikt. Vad angår allmän tjänsteplikt med den däri liggande skyldigheten att taga nytt arbete

synes förutsättningen böra direkt anges som ett villkor i lagtexten. Beträffande tjänsteförlängning — skyldighet att fortsätta ett arbete i en anställning, som man redan innehar — förefaller hänsyn till hälsa och kroppskrafter kunna även utan direkt stadgande tillgodose vid tillämpningen.

Mellan tjänsteplikt, å ena, samt skyldighet att på grund av värnplikt, civilförsvarsplikt eller eljest vara verksam i annat samhällsviktigt arbete, å andra sidan, synes en avvägning böra ske och så vitt möjligt klara gränser dragas. Till en början kan fastslås att en person som på grund av värnplikt eller jämlikt förutnämnda lag av år 1952 tjänstgör vid eller inkallas till krigsmakten skall vara undantagen från tjänsteplikt. Normalt torde en sådan person i de lägen, varom här kan vara fråga, komma att tjänstgöra mera stadigvarande. I den mån han ej tages i anspråk, t. ex. under hempermittering, är han emellertid på samma sätt som andra underkastad den civila tjänsteplikten. En person som enligt avtal tjänstgör eller åtagit sig att tjänstgöra vid krigsmakten torde däremot ej böra vara undantagen från tjänsteplikt. Förordnande om tjänsteförlängning bör kunna tillämpas på honom, liksom allmän tjänsteplikt bör kunna användas för att dirigera honom till den avtalade tjänstgöringen, allt givetvis i den mån fråga ej är om vapentjänst. — Jämväl den som tjänstgör i eller inkallas till tjänstgöring i civilförsvaret bör vara undantagen från tjänsteplikt. Med hänsyn till att i vart fall de civilförsvarspliktiga som ej är inskrivna i civilförsvaret för viss tjänstgöring normalt kan ägna sig åt sin vanliga civila gärning, torde i lagtexten böra tydligt anges att undantaget från tjänsteplikten gäller endast under tid då tjänstgöringen i civilförsvaret utgör hinder för tjänsteplikten. Frågan huruvida sådant hinder föreligger torde under mera lugna yttre förhållanden kunna avgöras på det sätt utredningsmannen föreslagit men å tid, då länsstyrelse krigsorganiserats, lämpligen ankomma på denna att lösa, därvid såväl civilförsvars- som arbetsmarknadssynpunkter kan göra sig gällande. I allmänhet torde under civilförsvarsberedskap de som är inskrivna i det allmänna civilförsvaret vara så engagerade i dess uppgifter att det utgör hinder för tjänsteplikt. Det kan därför övervägas att i tillämpningsväg införa en regel, som gör ianspråktagande av denna kategori beroende av civilförsvarschefens medgivande.

Det föreslagna stadgandet om rätt för Kungl. Maj:t att beträffande dem som är anställda hos staten bestämma den omfattning i vilken de får åläggas allmän tjänsteplikt avser, som väl även torde framgå av ordalydelsen, endast sådan arbetskraft, som direkt har staten som arbetsgivare, alltså ej arbetskraft i statsunderstödd verksamhet. Stadgandet torde främst kunna motiveras av angelägenheten att Kungl. Maj:t och icke en tillämpningsmyndighet bör avgöra i vilken utsträckning ifrågavarande arbetskraft skall kunna tagas i anspråk för annat arbete. Med hänsyn till de särskilda förhållanden som råder för personalen inom polisväsendet föreslår jag vidare

att jämväl för denna kategori avvägningen mellan nyttjande i normal tjänst och ianspråktagande för allmän tjänsteplikt bör ankomma på Kungl. Maj:t.

Vad gäller personer som i övrigt — hos kommun eller i enskild verksamhet, som har betydelse för de ändamål lagen avser tjäna — utför samhällsviktigt arbete ligger det i sakens natur att tjänsteförlängning skall kunna åläggas dem. Från några remissmyndigheters sida har gjorts gällande att vissa kategorier, främst personal vid kommunaltekniska verk och vid den icke-statliga kraftindustrin, bör antingen undantagas från allmän tjänsteplikt på samma sätt som gäller för dem som fullgör tjänst vid krigsmakten och i civilförsvaret, eller få ianspråktagas endast i den omfattning Kungl. Maj:t särskilt föreskriver. Jag delar uppfattningen att med hänsyn till ifrågavarande verksamhets betydelse däri tjänstgörande personer i regel ej bör tagas i anspråk med allmän tjänsteplikt, men jag anser ej önskvärt att generella undantag fastställas i lag utöver dem som gäller krigsmakten och civilförsvaret. Avgörandet av denna fråga torde böra överlåtas å den centrala tillämpningsmyndigheten. Det synes mig ej föreligga någon som helst risk för att denna skulle komma att onödigtvis beröva dessa verksamhetsområden deras arbetskraft. Hela förevarande lagstiftning syftar ju i stället till att möjliggöra tillförsel av ny arbetskraft åt bl. a. dessa områden. Vad slutligen gäller de av en länsstyrelse berörda förhållandena efter ett anfall, de s. k. efteranfallsuppgifterna, har jag tidigare framhållit att tjänsteplikt bör kunna tillämpas på dylika arbeten; enligt min uppfattning har de myndigheter, som skall handha förevarande lagstiftnings tillämpning, snarare än civilförsvarsmyndighet den avgörande överblicken över föreliggande arbetskraftsbehov på olika områden.

Gemensamt för ingripande med företrädesbestämmelse och tjänsteplikt bör gälla att det finns möjlighet för tillämpningsmyndighet att göra individuella undantag. Att närmare specificera de skäl som må föranleda dylikt undantag torde emellertid ej låta sig göra. Rent allmänt kan dock sägas att, då tjänsteplikt sannolikt kommer att tillgripas endast i verkligt allvarliga situationer, för befrielse från fullgörande av dylik plikt torde böra krävas synnerligen vägande motiv.

Som jag förut framhållit måste som förutsättning för tillämpning av förevarande lagstiftning uppställas ett faktiskt behov av ingripanden på arbetsmarknaden. Tvångsåtgärder får vidtagas endast i den mån frivilliga åtgärder visar sig otillräckliga och de föreslagna regleringarna således är nödvändiga för att viktiga samhällsuppgifter skall kunna genomföras. Bestämmandet av *de faktiska förutsättningarna för tillämpning av lagstiftningen* bör sålunda anknytas till de varierande situationer, som kan tänkas uppkomma. När det gäller att i förväg i en lagstiftning, som ger fullmakt att vidtaga dylika regleringar, fastställa i vilka situationer behov

därav skall anses kunna föreligga, uppställer sig emellertid vissa svårigheter.

Det förefaller emellertid nödvändigt att Kungl. Maj:t, när riket befinner sig i krig eller krigsfara, äger fullmakt att vidtaga samtliga här förut behandlade arter av ingripanden. Utredningsmannen har förordat en sådan ordning, och ingen av remissinstanserna har anfört någon erinran häremot. Jämväl enligt min mening bör i så allvarliga lägen som här avses möjlighet finnas att med alla till buds stående medel handla på det för rikets bestånd och välfärd bästa sättet. Av praktiska skäl synes vidare för att möjliggöra en lugn avveckling av regleringarna lagstiftningen få tillämpas under en kortare övergångstid sedan kriget eller krigsfaran upphört. I enlighet med den grundläggande principen för ifrågavarande lagstiftning bör, såsom ock flera remissinstanser betonat, denna tillämpningstid göras så kort som möjligt och vara helt beroende av föreliggande faktiska behov. Utredningsmannens förslag i denna del sträcker sig måhända något längre än absolut nödvändigt, men jag kan dock godtaga detsamma med hänsyn till angelägenheten av ensartade bestämmelser för beredskapslagar som har nära samband med varandra.

Vid bedömandet av huruvida lagstiftningen skall kunna tillämpas även under andra förhållanden än krig och krigsfara och — efter ett jakande svar på denna fråga — huru dessa situationer då skall preciseras måste uppenbarligen en avvägning ske mellan å ena sidan nödvändigheten av att tillgodose de särskilt angelägna behov av arbetskraft, som kan anses föreligga, och å andra sidan hänsynen till den enskildes rätt att åtminstone i mera normala lägen själv bestämma var han skall arbeta. Det torde, som vissa remissinstanser påpekat, ej kunna uteslutas att behov av tjänsteplikt kan komma att uppstå jämväl under andra utomordentliga förhållanden. Tjänsteplikten kan emellertid utgöra ett synnerligen allvarligt ingrepp i den enskildes rättssfär. Härtill kommer att den grundläggande förutsättningen för användande av fullmaktslagstiftning, nämligen behovet av möjlighet till snabba, omedelbara ingripanden, ej utan vidare kan sägas föreligga i situationer utanför krig och krigsfara. Jag ansluter mig därför till utredningsmannens förslag att tjänsteplikt med stöd av förevarande lagstiftning får tillgripas endast i krig och krigsfara. Under andra utomordentliga förhållanden, t. ex. de av överbefälhavaren och sjöfartsstyrelsen anförda, förefaller uppkommande behov kunna mötas med en för det speciella fallet avsedd lagstiftning. Den nu aktuella fullmaktslagen torde härvid i varje fall beträffande utformningen av åtgärderna och vad gäller administrationen kunna tjäna som förebild.

Som förut framhållits får tjänsteplikt anses utgöra ett betydligt större ingrepp i den enskildes fri- och rättigheter än övriga föreslagna åtgärder, dvs. de som anknyter till arbetsförmedlingsverksamheten. De betänkligheter, som föranlett det här förut redovisade ställningstagandet mot att

göra en fullmaktslag om tjänsteplikt tillämplig även utanför krig och krigsfara, torde därför ej göra sig gällande med samma styrka, när fråga är om övriga åtgärder. Behov att vidtaga sådana ingripanden kan sannolikt uppkomma på ett tidigt stadium av en kris. Vid en avvägning av skälen för och emot fullmakter att vidtaga dessa åtgärder leder enligt min mening ett behörigt hänsynstagande till olika faktorer till att lagstiftningen härom bör kunna tillämpas även i vissa situationer utanför krig och krigsfara. Ett nutida krig torde normalt medföra påfrestningar för produktionen och samhällslivet i övrigt jämväl i andra länder än de krigförande. Om ett krig mellan främmande makter sålunda här i riket förorsakat ett krisläge, som kräver ökad produktion av samhällsviktiga förnödenheter, ökat befästningsbyggande etc., synes Kungl. Maj:t böra ha befogenhet att i dylikt läge genom ingripande på arbetsförmedlingen leda arbetskraft i önskad riktning. En annan situation där motsvarande behov kan föreligga är återuppbyggnadsperioden efter ett krig, vari Sverige deltagit. Förutsättning för att fullmakt i dylika lägen skall få användas är emellertid att en noggrann och ingående prövning av det aktuella läget föregår ett tillämpningsförordnande. Denna prövning bör ankomma på Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt. Tillämpningsförordnandet bör vidare ej göras mera omfattande än vad föreliggande situation kräver och bör lämpligen tidsbegränsas till högst ett år.

Jag finner mig sålunda kunna biträda utredningsmannens förslag att i en situation där så påkallas av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter, ingripande på arbetsförmedlingens område får ske med stöd av en fullmaktslag sedan Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt beslutat om dylik tillämpning. Uttrycket 'utomordentliga' kan givetvis förorsaka tolkningssvårigheter, men någon möjlighet att i lagtext närmare beskriva de avsedda förhållandena torde ej föreligga. I detta sammanhang vill jag bestämt understryka vad utredningsmannen anfört därom att en fullmaktslag som den nu föreslagna givetvis ej skall kunna få åberopas som grund för ingripanden i krissituationer föranledda av interna rent ekonomiska motsättningar på arbetsmarknaden.

En fullmaktslag som på sätt nu föreslagits medger ingripande med tjänsteplikt allenast då riket befinner sig i krig eller krigsfara torde ej täcka de behov av åtgärder som kan uppstå för medicinalpersonalens del. Gällande bestämmelser för dylik personal medger sålunda att förordnande om tjänsteplikt kan få meddelas så snart det påkallas av 'utomordentliga förhållanden'. Jag delar i stort den under förarbetena till krigssjukvårdsförfattningarna framförda uppfattningen om det principiellt olämpliga i att ha särskild lagstiftning om tjänsteplikt för viss personalkategori. Ur administrativ synpunkt skulle det dessutom vara fördelaktigt att samtliga stad-

ganden om tjänsteplikt återfanns i en och samma författning. En dylik ordning förutsätter emellertid, därest det av mig nyss förordade tillämpningsområdet för tjänsteplikt i allmänhet godtages, antingen att de för medicinalpersonalen en gång fastställda bestämmelserna ändras — något som ej förefaller praktiskt eller eljest lämpligt — eller att i den gemensamma lagen upptages särbestämmelser för medicinalpersonalen. Sistnämnda alternativ skulle i hög grad komplicera författningsbestämmelserna. På grund härav och då, såsom utredningsmannen framhållit, vissa fördelar torde vara att vinna genom att hålla bestämmelserna om medicinalväsendets verksamhet i krig och liknande situationer samlade i ett författningskomplex, finner jag mig böra förorda att bestämmelserna om tjänsteplikt för medicinalpersonal bibehålles i krigssjukvårdsförfattningarna.

Enär det måste anses vara av stor vikt att Kungl. Maj:t omedelbart kan utnyttja sina fullmakter, då riket kommer i krig eller krigsfara, bör lagstiftningen i vad den hänför sig till dylika situationer ständigt vara i kraft. Såsom utredningsmannen och åtskilliga remissinstanser framhållit underlättar en icke tidsbegränsad lagstiftning därjämte erforderligt planeringsarbete. För de övriga lägen, då fullmakter enligt vad jag tidigare förordat skall kunna utnyttjas, torde visserligen tidsnöden ej vara så påtaglig att ej en tidsbegränsad lagstiftning skulle kunna accepteras. Skillnaden mellan en permanent och en tidsbegränsad lagstiftning synes emellertid bli ringa, om, som jag kommer att förorda, riksdagens samtycke skall krävas för tillämpning i förevarande lägen och ett tillämpningsförordnande får gälla högst ett år. Med hänsyn till vad nu anförts biträder jag förslaget att hela lagstiftningen göres *permanent*.

Vad gäller de *formella förutsättningarna för att de stadganden, som innehåller de grundläggande åt Kungl. Maj:t givna fullmakterna, skall få tillämpas*, synes ingen tvekan böra råda om att då riket kommer i krig bestämmelserna i fråga automatiskt skall få nyttjas, alltså utan särskilt förordnande av Kungl. Maj:t och utan riksdagens godkännande. Sedan viss övergångstid förflutit efter det kriget upphört har Kungl. Maj:t att förordna att bestämmelserna ej längre skall få tillämpas. Frågan om övergångstidens längd har jag tidigare behandlat.

I fråga om lagstiftningens försättande i tillämpning då riket befinner sig i krigsfara har några remissmyndigheter föreslagit stadgande om att riksdagen, under tid då session pågår, skall lämna sitt samtycke till ett tillämpningsförordnande. Ehuru jag delar de framförda synpunkterna att fullmakterna ej bör göras mera vittgående än absolut nödvändigt och att svårigheter kan uppkomma att fastslå när krigsfara är för handen, anser jag dock att även i dylika situationer krav på snabbt handlande kan uppkomma och att Kungl. Maj:t därför bör ha möjlighet att i ett plötsligt uppkommet krisläge ensam förordna om lagstiftningens tillämpning. Därest läget är

så allvarligt att beredskapslarm utfärdas, bör detta uppenbarligen anses automatiskt innefatta ett tillämpningsförordnande av nu ifrågavarande slag. Som utredningsmannen framhållit bör klara bestämmelser härom införas i beredskapskungörelsen den 22 juni 1950 (nr 404). Chefen för försvarsdepartementet torde senare komma att för Kungl. Maj:t anmäla förslag härom. Givet är dock att, om krig ej följer, ett på krigsfara grundat förordnande inom kort tid bör underställas riksdagens prövning och godkännande. Jag tillstyrker därför vad utredningsmannen i denna del föreslagit. På samma sätt som efter krigs slut har Kungl. Maj:t att sedan krigsfara upphört upphäva meddelat tillämpningsförordnande.

Vad nu sagts avser det grundläggande tillämpningsförordnandet. Hinder bör emellertid icke föreligga att göra även en på ett sådant förordnande grundad föreskrift om t. ex. tjänsteplikt automatiskt gällande.

Som jag i ett tidigare avsnitt anfört bör, för att lagstiftningen skall få tillämpas i situationer utanför krig och krigsfara, riksdagen i förväg ge sitt samtycke. En sådan ordning medför att frågorna huruvida fullmakter över huvud erfordras och rörande fullmakternas omfattning kan allsidigt och ingående prövas och avgöras med beaktande av de i varje särskilt fall rådande förhållandena. Riksdagen bör även kunna avpassa giltighetstiden för ett tillämpningsförordnande efter föreliggande behov. Varje särskilt förordnande bör, som föreslagits, få meddelas för högst ett år åt gången.

Den för ifrågavarande lagstiftning allmängiltiga principen att andra ingripanden i den normala verksamheten på arbetsmarknaden ej bör vidtagas än sådana som visar sig oundgängligen nödvändiga, synes böra råda även då fråga uppkommer om bestämmande av *villkoren för arbete, som utföres med tjänsteplikt*. Med hänsyn till att arbete, som kan komma att åläggas med tjänsteplikt, i stort sett torde vara av samma beskaffenhet som ett under normala förhållanden utfört civilt arbete, torde i regel särskild anledning att bestämma ersättningen för arbetet under tjänsteplikt t. ex. som ett slags enhetslön knappast föreligga. De metoder som tillämpas för bestämmandet av villkoren för frivilligt åtaget arbete bör sålunda regelmässigt användas även i tjänstepliktsförhållanden. Frågor om arbetarskydd, arbetstid, kollektivavtal o. dyl. bör regleras av de vid tillfället gällande författningarna, samma avtalsfrihet som eljest bör råda osv. Likaså bör reglerna för förlikningsmans verksamhet vid arbetstvister vara tillämpliga även i fall då förordnande om tjänsteplikt meddelats eller kan meddelas; härför krävs viss ändring i lagen om medling i arbetstvister, som närmare behandlas i specialmotiveringen.

Några remissinstanser har i detta sammanhang påpekat att i sådana situationer, för vilka ifrågavarande lagstiftning är avsedd, svårigheter säkert uppkommer att tillämpa i fredstid gällande regler om arbetstid, semester och arbetarskydd över huvud. Med anledning härav vill jag framhålla att

frågan om eftergift under vissa förhållanden från arbetstids- och annan arbetarskyddslagstiftning självfallet ånyo kan bli aktuell. Under föregående världskrig gällde bestämmelser, som möjliggjorde vissa sådana eftergifter. Även om det definitiva ställningstagandet till en ny sådan beredskapslagstiftning måhända bör anstå till dess behov därav gör sig gällande, torde det få övervägas att förbereda densamma genom utredning eller på annat sätt.

Som en konsekvens av det i tjänsteplikten liggande förbudet mot arbetsinställelse följer att öppen konflikt ej får tillgripas i en tvist om villkoren. För att lösa dylik tvist krävs tydligen någon form av tvångsavgörande. Den i 1939 års lag föreskrivna, av utredningsmannen förordade och av remissinstanserna godtagna metoden att för dylikt avgörande anlita skiljenämnd, s. k. lönenämnd för tjänsteplikt, synes mig kunna accepteras jämväl för den nya lagstiftningens del. I stort sett kan jag även ansluta mig till vad utredningsmannen föreslagit rörande sådan nämnds organisation och handläggning av ärenden. I anledning av vad som framkommit under remissbehandlingen av förslaget vill jag emellertid närmare beröra vissa punkter.

Ej blott kommunikationssvårigheter utan även den omfattning i vilken tjänsteplikt kan komma att tillgripas torde, framförallt under tid, då riket befinner sig i krig, göra det nödvändigt att utse flera lönenämnder. Den av utredningsmannen föreslagna lagtexten synes möjliggöra att antalet nämnder kan bestämmas av Kungl. Maj:t allt efter föreliggande behov. Vad gäller stadgandena om lönenämnd liksom åtskilliga andra bestämmelser i lagen bör tillämpningsföreskrifter i görligaste mån utarbetas och andra förberedande åtgärder vidtagas. — Rörande frågan huruvida kronombudsinstitutionen skall bibehållas eller ej kan jag helt ansluta mig till utredningsmannens ståndpunkt och de skäl för denna som han anfört. — Lönenämnds beslut skall enligt förslaget i vissa fall betraktas som och jämföras med kollektivavtal. Som framgår av motiven till utredningsmannens förslag skall så vara fallet därest resultatgivande förhandlingar mellan de tvistande parterna skulle ha slutat med att kollektivavtal träffats. Den föreslagna lagtexten på denna punkt synes emellertid ha fått en något för vittgående formulering och har därför justerats. — Lönenämnds beslut bör ej kunna överklagas. Liksom ett mellan parterna ingånget avtal kan dock givetvis dylikt beslut bli föremål för tolknings- eller tillämpningstvist. I regel skall sådan tvist lösas av domstol, arbetsdomstolen eller allmän domstol. Framförallt praktiska skäl synes emellertid föranleda att en tvist, som anknyter till frågan huruvida ett arbete skall upphöra eller ej, bör få avgöras av myndighet som handhar tillämpningen av lagstiftningen över huvud. Endast sådan myndighet torde ha den erforderliga överblicken över rådande behov att genomföra arbetet. En snabb lösning av tvisten blir i regel erforderlig, och även med hänsyn härtill synes domstolsvägen ej böra

anlitas. Den föreslagna ordningen medför emellertid att vederbörande myndighet kan komma att ställas inför inrikata arbetsrättsliga spørsmål, såsom t. ex. i de fall då mera personliga skäl från någondera sidan anföres för att arbetsförhållandet mellan parterna skall upphöra. Det är därför angeläget att myndigheten — såsom framgår av vad jag i fortsättningen kommer att anföra avses härmed länsarbetsnämnd --- för dylika fall i möjligaste mån anlitar förefintlig tillgång på expertis med erfarenhet på området.

Från huvudregeln att villkoren för arbete, ålagt med tjänsteplikt, skall bestämmas på samma sätt som om fråga varit om frivilligt åtaget arbete har utredningsmannen föreslagit ett undantag avseende visst arbete hos staten som arbetsgivare. Det gäller enligt förslaget villkoren för arbete, som — utan att vara inordnat under statligt reglemente — kan jämföras med arbete, som regleras på dylikt sätt. För att undvika den normala, i regel tidsödande proceduren med riksdagens medverkan vid bestämmandet av villkoren föreslås att Kungl. Maj:t skall ensam få besluta i frågan. Det föreslagna stadgandet innebär även ett undantag från principen att lönenämnd i sista hand skall fälla avgörandet; den för statstjänstemännen normala regeln att arbetsgivaren i vart fall formellt fastställer villkoren bibehålles alltså.

Enligt vad jag inhämtat föreligger utkast till bl. a. civil krigsavlöningskungörelse, jämlikt vilket villkoren för arbete av nu ifrågavarande slag i viss utsträckning skall komma att få bestämmas av den statliga myndighet, hos vilken arbetet skall utföras. Därest en kungörelse av sådant innehåll utfärdas, blir den givetvis i överensstämmelse med förutnämnda huvudregel tillämplig jämväl å arbete som ålagts med tjänsteplikt. Med hänsyn till att tjänsteplikt kan komma att tillgripas i en situation då krigsavlöningskungörelsen ej gäller, synes motsvarande böra stadgas för sådant fall. Bestämmelsen bör lämpligen ges det innehållet att beträffande villkoren i fråga skall gälla vad Kungl. Maj:t därom förordnar. Vidare torde bestämmelsen böra utvidgas till att omfatta ej enbart statligt arbete utan över huvud arbete av beskaffenhet att villkoren därför regelmässigt bestämmas i ett av Kungl. Maj:t med stöd av riksdagens beslut utfärdat reglemente. Jämväl vid bestämmandet av det sakliga innehållet i avlöningsreglementena för t. ex. präster, poliser och folkskollärare krävs nämligen riksdagens medverkan.

I anledning av vad Sveriges akademikers centralorganisation anfört om angelägenheten av att lönenämnd i brist på överenskommelser får fastställa villkoren för arbete under tjänsteplikt även då arbetet utföres med staten som arbetsgivare vill jag erinra om att så blir fallet beträffande de statliga arbetstagare, vilkas villkor normalt regleras genom kollektivavtal eller privata avtal. Liksom parterna i dessa fall själva kan sluta avtal kommer, då sådant avtal ej kan träffas, villkoren att bestämmas av lönenämnd un-

der medverkan av representanter för arbetsmarknadsparternas organisationer. Vad angår de löneplansanställda synes anledning saknas att för de tjänstepliktigas del ändra gällande ordning för bestämmandet av arbetsvillkoren i annan mån än vad nyss sagts, nämligen så att riksdagens medverkan ej erfordras.

Beträffande arbete av sådan beskaffenhet att villkoren därför normalt bestämmas genom ett kommunalt reglemente bör, då tjänsteplikt tillgripes för dylikt arbete, gälla att ett redan befintligt tillämpligt reglemente fortfarande skall tillämpas. Om arbetet ej regleras i ett dylikt reglemente, bör liksom eljest förhandlingar kunna ske mellan kommunen och tjänstemannaorganisation, men om överenskommelse ej skulle uppnås torde det slutliga avgörandet böra ankomma ej på kommunen utan på lönenämnd.

Utredningsmannen har slutligen föreslagit att Kungl. Maj:t eller lagens tillämpningsmyndigheter skall få möjlighet att, i vissa fall och oberoende av hur villkoren eljest reglerats, efter enhetliga normer fastställa villkor för arbete, ålagt med tjänsteplikt. Denna befogenhet är avsedd att nyttjas endast i undantagsfall, framför allt i situationer då det kan visa sig angeläget att snabbt och utan omgång bestämma ersättning för ett arbete. I regel avses fall då ianspråktagandet av arbetskraften skett i uppståndsliknande form — så som i 1939 års lag avsågs beträffande ungdom — och då kvalifikationskraven ej är alltför varierande. De remissinstanser som yttrat sig i frågan har ej anfört erinran mot ett dylikt stadgande i och för sig men starkt framhävt angelägenheten av en restriktiv tillämpning. Även jag ansluter mig till förslaget men vill betona att ett dylikt avsteg från det vanliga tillvägagångssättet att bestämma arbetsvillkoren kan godtagas endast för sådana undantagsfall som nyss exemplifierats. Att i lagtext närmare precisera förutsättningarna torde emellertid ej låta sig göra. Det är tydligt att det främst är då riket befinner sig i krig och beträffande personer som tages i anspråk för allmän tjänsteplikt som bestämmelsen kan behöva tillämpas; uteslutas kan emellertid ej att behov därav kan uppkomma även i andra fall.

Det synes mig uppenbart att den som tages i anspråk för att i det allmännas intresse utföra arbete skall av statsmedel erhålla ersättning för direkta utgifter, föranledda av ianspråktagandet. Sålunda bör utan tvivel gottgöras kostnader för resa från hemorten till en arbetsplats, där tjänsteplikt skall fullgöras, och för uppehälle under dylik resa; detsamma gäller givetvis motsvarande kostnader vid resa mellan två platser, där arbete under tjänsteplikt utförts resp. skall utföras ävensom vid resa tillbaka till hemorten då den tjänstepliktige ej längre tages i anspråk. Om arbetet på en ny plats blir mera varaktigt torde det vidare i vissa fall vara rimligt att den tjänstepliktige på motsvarande sätt får ersättning för flyttning av familj och bohag. Här torde dock få förutsättas en skälighetsprövning, därvid hän-

syn bör tagas bl. a. till den tjänstepliktiges löneförmåner. Samtliga nu nämnda former av ersättningar bör, som jag nyss antydde, utgå av allmänna medel.

Vidare bör otvivelaktigt viss garanti lämnas för att den tjänstepliktige skall utfå ersättning för det utförda arbetet. Skulle av någon anledning vederbörande arbetsgivare ej vilja eller vara i stånd till att betala lönen, bör staten träda emellan och utge motsvarande ersättning mot det att den tjänstepliktige å staten överlåter sin fordran gentemot arbetsgivaren. Normalt torde den tjänstepliktige komma att begära ersättningen i fråga utan dröjsmål; i många fall torde han vara i omedelbart behov av ersättningen. Han bör dock ha möjlighet att ge arbetsgivaren visst anstånd. Med hänsyn härtill föreslås att den tjänstepliktige kan dröja tre månader efter det fordran förfallit innan han gör framställning om ersättning av staten. En sådan tidsfrist torde ur den tjänstepliktiges synpunkt vara tillräcklig; en längre frist skulle vidare kunna medföra större svårigheter för staten att i sin tur indriva fordringen hos arbetsgivaren. Fall kan emellertid tänkas förekomma då den angivna tiden av tre månader visar sig otillräcklig, varför möjlighet bör beredas att göra undantag från huvudregeln.

Den principiella rätten att erhålla här förut berörda ersättningar bör direkt fastslås i lag. Utformningen av detaljbestämmelser torde däremot få överlämnas åt Kungl. Maj:t eller den centrala tillämpningsmyndigheten. Som utredningsmannen anfört synes nämligen ett mera preciserat utformande av detaljer lämpligast kunna ske med beaktande av de i den aktuella situationen rådande förhållandena. Jag delar länsstyrelsens i Malmöhus län uppfattning att de förutsatta tillämpningsbestämmelserna bör erhålla en så enkel utformning som möjligt.

I 1939 års lag upptogs slutligen vissa grundläggande bestämmelser om att en tjänstepliktig skulle kunna under vissa omständigheter erhålla kompensation för minskad inkomst eller ökade levnadskostnader. En lösning av spørsmålet huruvida och under vilka förutsättningar dylik ersättning skall utgå torde emellertid sammanhånga med den mera allmänna regleringen av frågan om försörjning av anhöriga till sådana personer, som på ett eller annat sätt i krislägen tages i anspråk för det allmännas räkning. Som utredningsmannen anfört är nämnda problem föremål för prövning av en särskild utredning, värnpliktsavlöningsutredningen, vilken därvid torde ha att beakta även förhållandena rörande de tjänstepliktiga. Jag biträder därför utredningsmannens förslag att i nuvarande sammanhang ej föregripa de resultat som sålunda är att vänta. Å andra sidan har jag intet att erinra mot de av utredningsmannen anförda allmänna synpunkterna på problemet. Tills vidare synes föreskrifterna om familjebidrag åt värnpliktiga vid behov kunna tjäna som förebild för stadganden om motsvarande ersättningar i samband med tjänsteplikts fullgörande.

Någon tvekan synes mig knappast böra råda om att arbetsmarknadsstyrelsen och dess underlydande organ i princip bör ha hand om *administrationen* av den föreslagna lagstiftningen. Genom sina fredsmässiga uppgifter har arbetsmarknadsverket gjort sig förtroget med problem liknande dem som kan uppstå i krislägen ävensom över huvud förskaffat sig en vidsträckt överblick över och ingående kännedom om förhållandena på arbetsmarknaden. Verket får vidare anses i stort sett redan äga den betydelsefulla regionala och lokala organisation som erfordras för tillämpningen av lagen.

Om sålunda arbetsmarknadsstyrelsen normalt bör vara centralt tillämpningsorgan skulle man dock möjligen kunna ifrågasätta, om ej lagen borde bereda möjlighet för Kungl. Maj:t att uppdraga åt andra myndigheter att för speciella fall handha tillämpningen. Utredningsmannen har i sitt betänkande tagit upp detta spörsmål till diskussion men stannat för att ej föreslå en dylik ordning. De skäl utredningsmannen därvid anfört, främst angelägenheten av att i krissituationer undvika en splittring av den organisatoriska ledningen, synes mig bärande och jag ansluter mig därför till hans ståndpunkt. Därav att arbetsmarknadsstyrelsen ensam får handha den centrala tillämpningen följer också den psykologiska fördelen att ingripandena utformas av ett fristående, opartiskt organ, vari arbetsmarknadens huvudorganisationer är representerade. Jag förutsätter vidare att överallt — och icke minst på mera särpräglade områden, exempelvis veterinärväsendet och handelssjöfarten — ett nära samarbete kommer att råda mellan arbetsmarknadsstyrelsen och de övriga myndigheter, som kan beröras av ifrågavarande slag av ingripanden.

Länsarbetsnämnderna med den dem underställda arbetsförmedlingen torde uppfylla de krav på väl utbyggda regionala organ, som måste uppställas. Liksom arbetsmarknadsstyrelsen med avseende å riket i dess helhet har länsarbetsnämnderna genom sin verksamhet i fred skaffat sig en grundlig kännedom om tillgången på och behoven av arbetskraft inom vederbörande län. De har också bl. a. genom uppläggande av olika register deltagit i planläggningen av verksamheten under krig och liknande allvarliga lägen. Gentemot vad en remissinstans anfört om önskvärdheten av att annan myndighet än länsarbetsnämnd får handlägga frågor rörande medicinalväsendets administrativa personal, såsom kontors-, handräknings- och liknande personal, vill jag framhålla att behov av dylik arbetskraft sannolikt kommer att göra sig gällande på de mest skiftande områden av samhällslivet och att endast arbetsmarknadsorganen torde ha den erforderliga överblicken över tillgång och efterfrågan. Länsarbetsnämnderna bör sålunda handha den regionala tillämpningen överlag.

Beträffande länsarbetsnämnds verksamhet är emellertid att märka att de uppgifter, som under fred åvilar länsarbetsnämnd, skall enligt numera

fastställda planer för länsstyrelsernas krigsorganisation handläggas av länsstyrelserna då dessa är krigsorganiserade. En sådan ordning har ansetts erforderlig av bl. a. samordningsskäl. Det förutsättes härvid att länsarbetsdirektören regelmässigt skall ingå i den krigsorganiserade länsstyrelsen jämte annan personal ur länsarbetsnämndernas kansliorganisation. Länsarbetsnämnden kommer sålunda att som självständig länsmyndighet och i sin normala sammansättning kunna handha lagens tillämpning under de stadier av ett krisläge, då lagen kan behöva användas och länsstyrelsen i länet ej krigsorganiserats. I och med att länsstyrelsen krigsorganiserats kommer emellertid länsarbetsnämnden att upphöra som beslutande myndighet och ärenden enligt tjänstepliktslagen kommer då att övertagas av länsstyrelsen. Någon särskild bestämmelse härom i tjänstepliktslagen torde icke erfordras. Det må anmärkas, att administrativa fullmaktslagen ger Kungl. Maj:t rätt att under vissa förutsättningar överföra arbetsuppgifter från en myndighet till en annan. Med hänsyn till att länsarbetsnämndens kansliorganisation inom länsstyrelsen kommer att ha det närmaste ansvaret för dessa ärenden kan enligt min mening icke uppstå någon fara för bristande kontinuitet i ärendenas handläggning vid omorganisationen. Något principiellt hinder mot att länsstyrelse på ifrågavarande område och i ett sådant läge fungerar som regionalt organ under arbetsmarknadsstyrelsen anser jag ej föreligga. Det är emellertid av stor vikt att det regionala tillämpningsorganet åtminstone vid fattande av vissa beslut har tillgång till den erfarenhet som representanter för arbetsmarknadens organ besitter. Jag vill därför betona det angelägna i att expertis av nämnt slag i möjligaste mån kommer att anlitas även i de situationer, då beslutanderätten formellt tillkommer länsstyrelsen. Planläggningen för länsstyrelses krigsorganisation förutsätter också, att länsarbetsnämnden såsom sådan, dvs. bl. a. representanter för arbetsmarknadsorganisationerna, skall bibehållas såsom rådgivande organ.

Med hänsyn främst till utvecklingen på krigföringens område är det av vikt att lokala tillämpningsorgan har möjligheter att i allvarliga och brådskande situationer handla självständigt. Förutsättningar bör sålunda finnas för länsorganet att till kretskontoren och lokala kontor delegera beslutanderätt särskilt för situationer då förbindelserna med det regionala organet avbrutits. Behov av att i vissa lägen förstärka personalorganisationen för de lokala organen torde fördensskull komma att uppstå. Som utredningsmannen framhållit torde uppgifternas natur och omfattning vara avgörande för den utsträckning i vilken delegering av befogenhet bör ske till de lokala organen. Närmare föreskrifter härom bör lämnas i administrativ väg.

Tillämpningsmyndigheterna bör äga möjlighet att utnyttja den speciella lokalkännedom som kommunalt organ får antagas besitta rörande arbetskraften inom kommunen. Enligt lagen om skyldighet för kommun att full-

göra vissa av krig m. m. föranledda arbetsuppgifter äger Kungl. Maj:t i vissa krissituationer föreskriva att kommun skall fullgöra uppgifter som är erforderliga bl. a. för att lämpligt utnyttja tillgänglig arbetskraft; nämnda uppgifter skall då ankomma på kommunala kristidsnämnder. Dylik nämnd skall enligt kungörelsen om kristidsnämnder i princip finnas i varje kommun; i vissa fall kan dock åt annan kommunal myndighet uppdragas att fullgöra kristidsnämnds uppgifter. Med hänsyn härtill synes det tillräckligt att i den nu ifrågavarande lagstiftningen upptaga ett stadgande av innehåll att kristidsnämnd eller motsvarande kommunala myndighet har att inom sitt verksamhetsområde biträda lagens tillämpningsmyndigheter.

Vad gäller fördelningen av uppgifterna mellan de olika tillämpningsorganen kan jag i stort ansluta mig till vad utredningsmannen därom uttalat. Såsom förut framhållits ankommer det på Kungl. Maj:t att utfärda de grundläggande förordnandena om ingripande enligt lagen; om någon delegering av denna befogenhet kan i princip ej bli fråga. Däremot kan det tänkas att t. ex. ett förordnande om tjänsteplikt göres mycket omfattande men förenas med bemyndigande för underordnad myndighet att medge undantag. I övrigt bör praktiska hänsyn vara avgörande för fördelningen av uppgifterna. Slutligen vill jag än en gång erinra om att med stöd av administrativa fullmaktslagen andra myndigheter än arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna kan beklädas med uppgifter rörande lagens tillämpning liksom fördelningen av uppgifterna mellan dem kan ändras. I vissa lägen kan även Kungl. Maj:ts befogenheter överföras på underlydande myndigheter.

En lag av nu ifrågavarande art bör tydligen av praktiska skäl innehålla allenast de på varje punkt grundläggande stadgandena. Den mera detaljerade utformningen av t. ex. de olika ingripandena kan, som utredningsmannen framhållit, bli beroende på de förhållanden som råder då en tillämpning av lagen blir aktuell. Regler av typisk tillämpningskaraktär torde därför få meddelas i administrativ ordning. Föreliggande förslag synes mig i detta hänseende vara lämpligt avvägt.

Jag kan i stort godkänna de allmänna riktlinjer för tillämpningen som utredningsmannen dragit upp. I detta sammanhang vill jag närmare beröra endast en specialfråga, som också särskilt beaktats av vissa remissinstanser, nämligen sättet för uttagningen av tjänstepliktiga. I princip torde man böra kräva att en person, som uttages för arbete med tjänsteplikt, klart och otvetydigt underrättas om ianspråktagandet, icke minst ur den synpunkten att han bör vara medveten om de påföljder som brott mot arbetsplikten kan medföra. Man torde därför kunna uppställa som huvudregel att ett arbetsåläggande skall meddelas individuellt. Detta gäller främst då fråga är om allmän tjänsteplikt, men regeln synes principiellt böra gälla även vid tjänsteförlängning. Normalt kommer en dylik åtgärd sällan att avse alla

dem som utför arbete på en viss arbetsplats. Skulle emellertid så vara fallet torde en mera allmänt hållen delgivning, t. ex. genom anslag på en arbetsplats, avseende alla dem som vid en viss tidpunkt utför arbete på platsen i fråga, kunna godtagas, dock endast om någon sorts kontroll kan utövas över att de som skall tagas i anspråk verkligen tar del av anslaget innehåll. För vissa specialfall, t. ex. då långt borta varande sjömän skall åläggas tjänsteförlängning, torde det vidare vara praktiskt omöjligt att med erforderlig snabbhet först fastställa fartygsbesättningens aktuella sammansättning och därefter individuellt delge varje besättningsman åläggandet. Möjlighet till kollektiv uttagning, anknuten till dem som faktiskt tjänstgör på viss plats, visst fartyg osv., synes därför böra föreligga. Eventuellt bör en dylik generell delgivning när möjligheterna tillåter följas av individuell sådan.»

Lagrådet

Lagrådet har vid granskningen av de genom propositionen framlagda lagförslagen gjort erinringar beträffande vissa särskilda stadganden, vilka erinringar beaktats vid utformningen av förslagen.

Motionen

Motionärerna har till stöd för sitt yrkande om avslag å propositionen anfört bl. a., att förslaget till allmän tjänstepliktslag innebär betydande inskränkningar i löntagarnas rörelsefrihet, något som enligt motionärerna är ägnat att skapa olust bland löntagarna och är till skada för försvarsviljan. De har vidare gjort gällande, att tvångsbestämmelser sådana som de föreslagna inte är nödvändiga ens i situationer av krig eller krigsfara, och i fortsättningen yttrat:

Vårt land har officiellt bekänt sig till alliansfrihetens och neutralitetens linje. Ingen förnuftig människa förutsätter annat än att landet endast kommer att föra försvarskrig. Något engagemang i krig med anfallssyfte är, såvitt vi förstår, otänkbart från de utgångspunkter som bestämmer svensk utrikespolitik. Blir landet angripet, så är vi förvissade om att det svenska folkets försvarsvilja kommer att ta sig så starka uttryck, att i varje fall inga tvångsbestämmelser erfordras för att »reglera» förhållandena på arbetsmarknaden. Arbetarnas försvarsvilja är den starkaste tänkbara garanti för att landets försvarsintressen inte kommer att äventyras genom deras åtgöranden.

Utskottet

Det genom propositionen framlagda förslaget till *allmän tjänstepliktslag* är ett led i planläggningen för rikets försvarsberedskap. I likhet med de år 1954 antagna allmänna förfogande- och ransoneringslagarna syftar förslaget till att samla rikets resurser till en så effektiv försvarsinsats som möjligt.

Den föreslagna lagen avser till skillnad från de nämnda beredskapslagarna ingripanden mot arbetskraften; under vissa betingelser skall åtgärder kunna vidtagas för att förmå inom riket boende att utföra krigsviktigt arbete.

För närvarande finns — bortsett från värnplikts- och civilförsvarslagstiftningen — icke andra bestämmelser om tjänsteplikt än de som är intagna i krigssjukvårdslagen den 27 november 1953. Dessa bestämmelser stadgar tjänsteplikt under vissa förhållanden för medicinalpersonal, d. v. s. läkare, tandläkare, apotekare, sjuksköterskor m. fl. Under andra världskriget och åren närmast därefter fanns emellertid allmän lagstiftning om tjänsteplikt; denna tillämpades i betydande utsträckning.

Om *behovet av en allmän tjänstepliktslag* kan icke gärna råda någon tvekan. Givetvis är det, såsom framhållits från många håll, önskvärt, att arbetsmarknaden får reglera sig själv utan tvångsingripanden även under krisartade förhållanden. Till följd av rubbningar i utrikeshandeln och ändringar i konsumtionen kan arbetslöshet uppkomma, och härigenom kan skapas en reserv av arbetskraft, något som kan minska behovet av tvångsåtgärder. Men situationer kan — såsom erfarenheten från det senaste kriget visar — uppkomma, då sådana åtgärder blir nödvändiga.

De åtgärder som skall kunna vidtagas med stöd av den nya lagen har utformats efter mönster av de under andra världskriget gällande bestämmelserna. Vissa av de föreslagna åtgärderna — *förbud mot annan arbetsförmedling än den offentliga* (4 §) samt *arbetsförmedlingstvång* och *företrädesbestämmelser* (5 §) — riktar sig i första hand mot arbetsförmedlingsorgan och arbetsgivare och endast indirekt mot arbetskraften. De två sistnämnda slagen av åtgärder, som inte skall få vidtagas var för sig utan endast samtidigt, innebär förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare utan den offentliga arbetsförmedlingens medgivande och förbud för denna att medgiva arbetstagare att taga annat än företrädesberättigat arbete.

Ett direkt tvång mot arbetstagarna innebär däremot de övriga föreslagna åtgärderna, nämligen *tjänsteförlängning* (8 §) och *allmän tjänsteplikt* (9 §), som sammanfattningsvis benämnes tjänsteplikt. Tjänsteförlängning innebär förbud för arbetstagare att utan medgivande lämna den anställning han innehar, allmän tjänsteplikt skyldighet att antaga och utföra anvisat arbete. Tjänsteförlängningen kommer av naturliga skäl att ha tillämpning endast på anställningsförhållanden. Så blir i huvudsak fallet även med den allmänna tjänsteplikten; men i vissa lägen, främst katastrofsituationer av skilda slag, kan den komma att utformas såsom ett allmänt uppbud, utan att egentligt anställningsförhållande kan sägas föreligga.

Åtgärderna synes utskottet lämpligt utformade. Särskilt fördelaktigt är, att de till sin art och omfattning kan lämpas efter föreliggande behov. Sålunda behöver tjänsteplikt inte föreläggas, så länge de indirekt verkande

åtgärderna jämlikt 4 och 5 §§ är tillräckliga. Vidare kan en åtgärd inskränkas till att avse visst verksamhetsområde eller viss del av landet.

Beträffande de *ändamål, för vilka åtgärderna må tillgripas*, uppställs den grundprincipen, att dessa skall vara av synnerlig vikt för det allmänna. Såsom exempel nämnes folkförsörjningen, samfärdseln samt krigsmaktens och civilförsvarets utrustning, underhåll och anläggnings- och reparationsarbeten. Som en allmän inskränkning gäller, att förordnande med stöd av lagen ej får gälla vapentjänst vid krigsmakten. Arbete, för vilket tjänsteplikt skall kunna åläggas, skall således vara sådant, som förekommer på den civila arbetsmarknaden, däri inbegripet arbete, som utföres av civilanställda vid krigsmakten.

Utskottet har icke någon erinran att göra mot propositionens ståndpunkt i dessa frågor.

Vad gäller *räckvidden för ingripanden* hyser utskottet sympati för den av vissa remissinstanser hävdade uppfattningen, att den föreslagna övre åldersgränsen — 70 år — är väl hög; skäl kan onekligen anföras för att den efter mönster av civilförsvarlagen bestämmes till 65 år. Det får emellertid förutsättas, att tillämpningen i fråga om de äldsta åldersgrupperna, såsom föredragande statsrådet anført, blir restriktiv, och med hänsyn därtill vill utskottet inte förorda avvikelse från propositionens ståndpunkt.

Åtskilliga ungdomar har icke avslutat sin skolutbildning vid den tidpunkt, då de skall kunna bli föremål för åtgärder enligt lagen, nämligen vid början av det kalenderår, då de fyller 16 år. Utskottet förmenar, att — såsom även torde ha skett under det senaste världskriget — behörig hänsyn bör tagas härtill vid lagens tillämpning. Stadgande därom synes böra intagas i tillämpningsförfattning.

Särskilda problem kan uppkomma för familjer med barn, om föräldrarna tages i anspråk för beredskapsuppgifter. Utskottet vill främst understryka, att mödrar med minderåriga barn i allmänhet inte bör uttagas till tjänsteplikt, om det inte kan sörjas för barnens underhåll och uppfostran på betryggande sätt. Även i denna del torde föreskrift böra meddelas i tillämpningsförfattning.

I *spörsmålet om i vad mån den allmänna tjänsteplikten skall ha företräde framför annan verksamhet* föreslås (11 §), att den som är anställd hos staten eller vid polisväsendet må åläggas allmän tjänsteplikt endast i den omfattning Konungen föreskriver. I övrigt föreslås bl. a., att arbetsmarknadsstyrelsen skall kunna föreskriva, att sådan tjänsteplikt inte får åläggas personer, som är anställda inom krigsviktiga verksamhetsområden. Härom vill utskottet anföras, att det synes lämpligt, att avvägningen mellan polisverksamheten och den allmänna tjänsteplikten lägges i Kungl. Maj:ts hand.

Samma måste nödvändigtvis gälla i fråga om rättsväsendet i dess helhet och likartade grenar av den statliga verksamheten. Att olika bestämmelser skall gälla för å ena sidan statlig verksamhet och å andra sidan så krigsviktiga områden som exempelvis den icke-statliga kraftindustrin och de kommunaltekniska verken, bör icke uppfattas så att personal inom nämnda områden i större omfattning än statsanställda i gemen skulle uttagas till allmän tjänsteplikt inom andra områden. I stället bör det ses som ett uttryck för uppfattningen att den tillämpande myndigheten — arbetsmarknadsstyrelsen — har den bästa överblicken över rikets samfällda resurser i fråga om arbetskraft på försörjningsområdet. På motsvarande sätt kan det visa sig lämpligt, att arbetsmarknadsstyrelsen får hand om tillämpningen av tjänstepliktsbestämmelserna inom statliga verksamhetsgrenar, som tillhör detta område, såsom den statliga kraftindustrin och vissa andra kommunikationsverk. En sådan ordning kan åstadkommas genom att Kungl. Maj:t föreskriver, att anställda inom dylika statliga verksamhetsgrenar kan tagas i anspråk för allmän tjänsteplikt i den mån arbetsmarknadsstyrelsen medger det.

Att värnpliktstjänstgöring och tjänstgöring i civilförsvaret har företräde framför arbete på grund av tjänsteplikt finner utskottet naturligt. Vad gäller hempermitterade värnpliktiga får antagas, att sådana som regel inte kommer att uttagas för tjänsteplikt annat än när permissionstiden är någorlunda lång. Är en värnpliktig hempermitterad för att delta i exempelvis skördearbete, torde sålunda — bortsett från katastrofsituationer — arbete av annat slag knappast böra åläggas honom med tjänsteplikt.

Allmän enighet råder om att samtliga fullmaktsbestämmelser — alltså både de som avser indirekta och de som avser direkta ingripanden mot arbetskraften — skall kunna tillämpas *under krig och vid krigsfara* samt om att dessa bestämmelser skall träda i tillämpning automatiskt då riket kommer i krig. Vid krigsfara skall Kungl. Maj:t kunna förordna om tillämpning av bestämmelserna utan att inhämta riksdagens samtycke; sådant förordnande förfaller emellertid, om det inte underställes riksdagen inom en månad och gillas av riksdagen inom viss tid därefter. Från vissa håll har förordats, att Kungl. Maj:t, bortsett från fall av omedelbar krigsfara, skulle vara skyldig att inhämta riksdagens samtycke i förväg, om riksdagen är samlad. I anledning härav vill utskottet framhålla, att hinder för Kungl. Maj:t att i sådana fall begära förhandssamtycke av riksdagen givetvis icke skall föreligga. Det är emellertid föga sannolikt, att tiden kommer att medge detta. Vidare må framhållas, att det kan bli lämpligt att låta tjänstepliktslagen träda i tillämpning samtidigt med allmänna förfogande- och ransoneringslagarna; och dessa lagar måste uppenbarligen kunna sättas i tillämpning utan den föregående varning, som en riksdagsbehandling skulle innebära.

Fullmaktsbestämmelserna skall enligt förslaget utan särskilt förordnande förbli i tillämpning under en övergångstid efter det kriget eller krigsfaran upphört. Övergångstiden löper ut senast vid slutet av nästkommande riksdagssession, men Kungl. Maj:t kan dessförinnan förordna, att bestämmelserna inte vidare skall tillämpas. Motsvarande ordning gäller enligt förfogande- och ransoneringslagarna. Utskottet, som i likhet med utredningsmannen, vissa remissinstanser och föredragande statsrådet anser övergångstiden vara i längsta laget, vill med beaktande av intresset av likartad reglering inom beredskapslagstiftningen dock icke föreslå avvikelser från förslaget i denna del.

När krig eller krigsfara inte är för handen, skall enligt förslaget inte bestämmelserna om tjänsteplikt utan endast föreskrifterna om de indirekta ingripandena kunna försättas i tillämpning. Detta skall kunna ske, om så påkallas av utomordentliga förhållanden, föranledda av krig, vari riket befunnit sig, eller krig mellan främmande makter, och skall förutsätta sammanstående beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen. Från skilda håll, bl. a. överbefälhavaren och försvarets förvaltningsdirektion, har förordats, att även tjänstepliktsbestämmelserna skulle kunna tillämpas redan innan påtaglig krigsfara inträtt. Vissa skäl talar enligt utskottets mening för en sådan ordning. Om samma procedur — sammanstående beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen — krävdes för tillämpning av bestämmelserna om tjänsteplikt som för tillämpning av bestämmelserna om de indirekta ingripandena, finge tillräckliga garantier mot ogrundade förordnanden anses vara för handen. Den föreslagna ordningen har emellertid godtagits av experter, företrädande försvaret, arbetsmarknadsverket, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap och arbetsmarknadsorganisationerna, och med hänsyn därtill vill utskottet icke föreslå avvikelser från propositionen i denna del. Om så skulle erfordras, kan särskild lagstiftning om tjänsteplikt genomföras utan väsentlig tidsutdräkt.

Uttrycket »krig mellan främmande makter» återfinnes även i allmänna förfogandelagen och allmänna ransoneringslagen. Under förarbetena till dessa lagar yttrade föredragande departementschefen med tanke på förhållanden, föranledda av ett sådant krig, att det i och för sig vore likgiltigt, huruvida kriget påginge eller upphört. I detta yttrande instämde andra lagutskottet. I förevarande lagstiftningsärendet har uttalats olika uppfattningar om uttryckets innebörd. Utredningsmannen har sålunda anfört, att det torde böra krävas, att kriget skall pågå. Lagrådet har däremot, utan att möta gensaga från föredragande statsrådets sida, uttalat sig för att även ett avslutat krig mellan främmande makter skulle kunna utgöra grund för tillämpning av ifrågavarande bestämmelser.

Det kan enligt utskottets mening icke komma i fråga att tillägga de ifrågavarande orden annan innebörd vid tillämpning av tjänstepliktslagen

än vid tillämpning av förfogande- och ransoneringslagarna. Utskottet ansluter sig alltså till lagrådets uttalande.

Beträffande *tjänstepliktlagens giltighetstid* innebär förslaget, att lagen som sådan, i likhet med övriga beredskapslagar, skall vara permanent. Detta är uppenbarligen en lämplig ordning. Härigenom underlättas planeringen i fredstid.

Villkoren för arbete enligt lagen skall i största möjliga utsträckning vara desamma som för frivilligt arbete. För anställning i enlighet med företrädesbestämmelse skall enligt propositionen över huvud icke gälla några särskilda villkor, utan arbetsvillkoren skall i samma utsträckning som eljest kunna bestämmas genom avtal; den som tar sådan anställning gör det formellt frivilligt och är följaktligen oförhindrad att som stridsmedel nedlägga arbetet.

Tjänsteplikten skall däremot enligt Kungl. Maj:ts förslag innebära hinder att frånträda anställningen eller eljest nedlägga arbetet.

I *motionen II: 470* — vari hemställts om avslag å propositionen — har emellertid anförts, att förbudet att nedlägga arbetet utgör en icke godtagbar inskränkning i löntagarnas rätt att genom kollektiva ansträngningar hävda sina intressen i fråga om arbetsvillkoren.

Såsom utskottet tidigare yttrat, kan tvekan icke råda om behovet av lagstiftning om tjänsteplikt. Då tjänsteplikt i och för sig innebär förbud att nedlägga arbetet, måste tvistefrågor mellan arbetsgivare och arbetstagare lösas utan stridsåtgärder. Med den utveckling och stabilitet, som arbetsmarknadens organisationer numera har, kan antagas, att dessa — särskilt med hänsyn till att bestämmelserna om tjänsteplikt kommer att tillämpas bara under krisförhållanden — regelmässigt kommer att träffa överenskommelser utan annan medverkan från det allmänna än den som äger rum under normala förhållanden. Även inom verksamheter, som icke regleras genom kollektivavtal, torde i allmänhet frivilliga uppgörelser kunna komma till stånd. Men som en yttersta utväg måste tvångsmässig lösning kunna tillgripas. Utskottet finner naturligt, att lösningen därvid, såsom föreslagits i propositionen, åstadkommes genom obligatoriskt skiljeavgörande. Utskottet ansluter sig till de föreslagna bestämmelserna om sådant avgörande, främst att detta skall tillkomma en av Kungl. Maj:t förordnad nämnd med företrädare för arbetsgivare och arbetstagare, *lönenämnd för tjänsteplikt*. Särskilt vill utskottet uttala sin tillfredsställelse över att lagförslaget, till skillnad från den under senaste världskriget gällande tjänstepliktlagen, inte innehåller någon bestämmelse om att skiljeavgörande i vissa fall skall underställas Kungl. Maj:ts prövning.

För det fall att staten är arbetsgivare innebär förslaget, att i huvudsak samma regler kommer att gälla som under normala förhållanden. Anställningar enligt någon av de statliga löneplanerna kommer sålunda att i van-

lig ordning vara underkastade avlöningsreglementen, utfärdade av Kungl. Maj:t med stöd av riksdagens beslut. För arbete, som utan att vara inordnat under sådant reglemente kan jämföras med arbete som regleras på dylikt sätt, föreslås emellertid den avvikelser från sedvanlig ordning, att riksdagens medverkan inte skall krävas. Med hänsyn till angelägenheten av snabba avgöranden vill utskottet icke motsätta sig den föreslagna ordningen, som alltså innebär, att Kungl. Maj:t ensam bestämmer villkoren. Det får antagas, att fastställandet av villkoren för både löneplansanställningar och liknande anställningar hos staten liksom under normala förhållanden kommer att föregås av förhandlingar.

I betydande utsträckning regleras villkoren för statliga anställningar genom kollektivavtal eller enskilda avtal. Är så fallet, ankommer, liksom i fråga om kommunala och privata anställningar, avgörandet i sista hand på lönenämnd för tjänsteplikt.

Angående de åtgärder som skall kunna vidtagas med stöd av lagen har ovan framhållits att allmän tjänsteplikt i vissa lägen, främst katastrofsituationer, kunde tänkas få formen av allmänt uppbud. Framför allt med tanke på sådana situationer har i lagförslaget upptagits ett stadgande (18 §), som ger möjlighet att beträffande grupp av tjänstepliktiga fastställa likformiga arbetsvillkor; för sådant fall skall lagens bestämmelser i övrigt om villkorens bestämmande icke gälla. Såsom förutsättning för tillämpningen anges i stadgandet, att »synnerliga skäl därtill föreligga». Utskottet anser att stadgandet bör godtagas med hänsyn till att det i de situationer, som det framför allt är fråga om, knappast är möjligt att föra verkliga förhandlingar. Utskottet vill emellertid understryka, dels att stadgandet bör tillämpas restriktivt, dels att de arbetsvillkor, som kommer att fastställas, i möjligaste mån bör anpassas efter vad som eljest gäller på arbetsmarknaden.

Utskottet kan således ansluta sig till propositionens ståndpunkt i de här behandlade frågorna om villkoren för arbete under tjänsteplikt. Utskottet avstyrker följaktligen motionen.

Även i övrigt vill utskottet tillstyrka de föreslagna bestämmelserna om villkoren för arbete under tjänsteplikt. I anslutning till stadgandet i 19 § om *särskilda förmåner* för den som utför arbete med tjänsteplikt vill utskottet emellertid anföra följande. Jämlikt sagda lagrum skall staten garantera att den som fullgör tjänsteplikt också får ut sin lön; att arbetsgivaren inte kan eller vill betala ut lönen, skall således inte gå ut över arbetstagaren. Dessutom skall tjänstepliktig, enligt föreskrifter som skall meddelas i administrativ ordning, kunna få gottgörelse av statsmedel för rese- eller flyttkostnader i samband med fullgörande av tjänsteplikt. Slutligen skall tjänstepliktig kunna få bidrag, om tjänstepliktens fullgörande medför minskning av hans inkomst eller ökning av hans levnadskostnader, enligt normer som ännu icke fastställts. Tills vidare avses att föreskrifterna om

familjebidrag åt värnpliktiga vid behov skall tjäna som förebild. De i 19 § avsedda förmånerna skall jämlikt 23 § i den mån så finnes skäligt kunna utgå även i fall då arbetstagaren stannar kvar i ålagt arbete efter det att tjänsteplikten upphört.

Dessa föreskrifter om särskilda förmåner för tjänstepliktiga synes utskottet väl avvägda. Det förefaller emellertid, som om likartade förmåner ofta skulle vara motiverade i fall då förordnande om arbetsförmedlingstvång och företrädesbestämmelse meddelats. Den som blir anställd enligt en företrädesbestämmelse är måhända för att kunna försörja sig nödsakad att resa till annan ort, och han får kanske nöja sig med lägre inkomst än han skulle ha kunnat få vid arbete som han skaffat på egen hand. Det synes dock icke tillrådligt att utan närmare överväganden jämställa arbetstagare som här avses med tjänstepliktig. Det torde lämpligen kunna överlämnas åt Kungl. Maj:t att i annan ordning åstadkomma en lösning av förevarande frågor. Riktpunkten bör härvid vara, att situationer, som från den enskildes synpunkt ter sig likartade, också bedömes efter likartade grunder.

I fråga om *administrationen* innebär propositionens förslag, såsom framgått i det föregående, att arbetsmarknadsstyrelsen och de styrelsen underställda myndigheterna skall ha huvudansvaret. Detta är uppenbarligen en lämplig ordning. Utskottet kan helt ansluta sig till propositionens förslag och vad föredragande statsrådet anfört i denna del.

I detta sammanhang vill utskottet något beröra frågan om *hälso- och sjukvårdens beredskapsplanering*. Denna regleras till väsentlig del av den ovan nämnda krigssjukvårdslagen. Tidigare har nämnts, att denna lag stadgar tjänsteplikt för medicinalpersonal, d. v. s. läkare, tandläkare, veterinärer, apotekare, sjuksköterskor m. fl. Tjänsteplikten inträder, utom vid krig, när Kungl. Maj:t vid krigsfara eller då det påkallas av andra utomordentliga förhållanden förordnar därom. Till medicinalpersonal hänföres icke transport-, ekonomi- och kontorspersonal och annan sådan personal, som kan behövas för medicinalväsendets uppbyggnad och verksamhet; denna personal skall i stället enligt förslaget lyda under allmänna tjänstepliktslagen.

Olika förutsättningar kommer alltså att gälla för att taga i anspråk å ena sidan medicinalpersonal och å andra sidan sådan för medicinalväsendet erforderlig personal, som faller under den föreslagna tjänstepliktslagen. Detta kan i vissa lägen medföra svårigheter. Vidare kan beredskapsplaneringen på detta område komma att försvåras av att administrationen därav icke blir enhetlig: medan planeringen huvudsakligen handhas av medicinalstyrelsen, kommer enligt förslaget tillämpningen av tjänstepliktsbestämmelserna för annan personal än medicinalpersonal att åligga arbetsmarknadsstyrelsen.

Det får emellertid antagas att, så länge krig eller krigsfara inte är för handen, den personal, som erfordras utöver medicinalpersonalen, skall kunna anställas på frivillig väg. Och i fråga om planeringen i fredstid kommer givetvis samråd i nödvändig utsträckning att äga rum mellan berörda myndigheter. Vad gäller verksamheten under krisförhållanden slutligen finns, för den händelse den normala administrationen då skulle visa sig olämplig, viss möjlighet att med stöd av lagen den 13 mars 1942 med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m. (administrativa fullmaktslagen) föra över tillämpningen av tjänstepliktslagen i fråga om här avsedd personal till samma myndighet som leder medicinalväsendet i övrigt.

Utskottet tillstyrker därför propositionens förslag, att tjänsteplikten för medicinalpersonalen även i fortsättningen skall vara särskilt reglerad. Att så skall vara fallet, har i propositionens lagförslag fått det uttrycket, att i 2 § andra stycket upptagits en erinran, att om tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av medicinalpersonal vid krig och andra utomordentliga förhållanden gäller vad därom är särskilt stadgat. Därjämte har föreskrivits, att för tillgodoseende av sådant behov förordnande jämlikt 8 eller 9 § i den föreslagna lagen, alltså förordnande om tjänsteförlängning och allmän tjänsteplikt, ej må meddelas. Enligt utskottets mening kan det, med hänsyn till krigssjukvårdslagens stadganden om tjänsteplikt för medicinalpersonal, knappast finnas något praktiskt behov av att förordna om arbetsförmedlingstväng och företrädesbestämmelse med avseende på sådan personal. Därtill kommer, att det från administrativ synpunkt måste vara olämpligt, om ingripanden mot medicinalpersonal jämlikt den nu föreslagna lagen företages av annan myndighet än den som eljest leder medicinalväsendet under krisförhållanden. Utskottet föreslår därför, att icke heller förordnanden jämlikt 4 och 5 §§ allmänna tjänstepliktslagen skall få meddelas i fråga om medicinalpersonal.

Beträffande *specialmotiveringen* vill utskottet beröra allenast två frågor.

Lagförslagets 13 § innehåller i första stycket föreskrifter om förutsättningarna för att anställning eller annat arbete under tjänsteplikt skall kunna upphöra. Innebörden är att, om arbetsgivaren och arbetstagaren inte kan enas om att arbetet skall upphöra, skall tvisten prövas av länsarbetsnämnden. I andra stycket meddelas ett stadgande om följderna av att arbetsgivaren inställer arbetet helt eller delvis eller eljest underlåter att taga den tjänstepliktiges arbetskraft i anspråk utan att anställningen upphör. För detta fall skall gälla, att den tjänstepliktige, i den mån länsarbetsnämnden ej annat föreskriver, likväl äger rätt till lön och andra förmåner efter vad som eljest skulle ha gällt. Paragrafens tredje stycke stadgar att fråga, som länsarbetsnämnden äger avgöra jämlikt första stycket, inte får prövas av domstol. Härav följer att fråga, som länsarbetsnämnden äger avgöra

jämlikt andra stycket, får prövas av domstol. Propositionen avviker på denna punkt från vad utredningsmannen föreslagit. Föredragande statsrådet yttrade som motivering för avvikelserna endast att tvist om lön m. m. under permittering och i liknande fall torde falla under domstols prövning.

Utskottet har uppfattat förslaget innebörd så, att länsarbetsnämnden skall göra en förstahandsprövning av tvist som här avses, men att vardera parten enligt vanliga regler skall kunna hänskjuta tvisten till domstol. Häremot har utskottet intet att erinra. Bestämmelserna torde garantera, att frågan, huruvida arbetsgivaren — t. ex. på grund av att hans anläggning förstörts — haft skälig ursäkt för sin underlåtenhet att taga den tjänstepliktiga arbetskraft i anspråk, kommer att avgöras med beaktande av allmänna rättsgrundsatser.

Stadgandet i 22 § andra stycket rör det fall, att en arbetstagare tagits i anspråk på grund av allmän tjänsteplikt. Då tjänsteplikten upphör, kan arbetstagaren vilja återvända till den ursprungliga arbetsgivaren. Det kan emellertid också förhålla sig så att han i stället vill stanna kvar i det arbete han utfört på grund av tjänsteplikt. Både den ursprungliga arbetsgivaren och en eventuell vikarie för arbetstagaren har ett rimligt intresse att så snart som möjligt få reda på hur arbetstagaren ställer sig. Föredragande statsrådet har uttalat, att frågan om skyldighet för arbetstagaren att underätta den ursprungliga arbetsgivaren bör lösas i samband med motsvarande fråga för de värnpliktigas och de civilförsvarspliktigas del och att man i avvaktan på en sådan lösning borde tillämpa ett visst stadgande (3 §) i lagen den 14 oktober 1939 om förbud mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m. Att detta stadgande skall vinna tillämpning framgår icke av förevarande bestämmelse i tjänstepliktslagen. Föreskrift därom bör emellertid inflyta i tillämpningsförfattning.

Utskottet har i övrigt icke funnit anledning till erinran eller uttalande i anledning av de genom propositionen framlagda förslagen.

Under hänvisning till vad ovan anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen — med förklaring, att förevarande proposition, nr 38, icke kunnat helt bifallas, samt med avslag å motionen II: 470 — måtte för sin del antaga

A. det genom propositionen framlagda förslaget till allmän tjänstepliktslag med den ändringen, att 2 § erhåller nedan angivna, såsom *utskottets förslag* betecknade lydelse.

(Kungl. Maj:ts förslag)

(Utskottets förslag)

2 §.

Förordnande jämlikt — — — — — vid krigsmakten.

Om tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av medicinalpersonal vid krig och andra utomordentliga förhållanden gäller vad därom är särskilt stadgat. För tillgodoseende av sådant behov må förordnande jämlikt 8 eller 9 § denna lag ej meddelas.

Om tillgodoseende av hälso- och sjukvårdens behov av medicinalpersonal vid krig och andra utomordentliga förhållanden gäller vad därom är särskilt stadgat. För tillgodoseende av sådant behov må förordnande som omförmäles i första stycket ej meddelas.

B. det genom propositionen framlagda förslaget till lag angående ändrad lydelse av 3 och 9 §§ lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister.

Stockholm den 12 mars 1959

På andra lagutskottets vägnar:

EDVIN JACOBSSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herr Nils Elowsson, fru Carlqvist, herr Mannerskantz, fru Hamrin-Thorell*, samt herrar Lars Larsson, Magnusson, Edström och Thorsten Larsson;

från andra kammaren: herr Jacobsson i Tobo, fru Sandström, fröken Sandell, herrar Johansson i Södertälje och Fredriksson, fru Eriksson i Ängelholm samt herrar Gustavsson i Alvesta och Björkman.

---

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.